

Σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς γλωσσικῆς σκέψης

Φώτης Ἀποστολόπουλος

(Δεύτερο μέρος)

4. Ferdinand de Saussure: 1857-1913.

Ἡ γλωσσική του Θεωρία

4.1 Ἡ γλώσσα εἶναι σύστημα

Ἀπό τό 1978, ὁ F. de Saussure στή μελέτη του «Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues Indo-européennes» διατύπωνε τήν ἀντίληψη ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι σύστημα καί τήν ἰδέα του αὐτή τήν ὑποστήριζε μέ πάθος στήν περίοδο πού ἐδίδαξε στήν Ecole Pratique des Hautes Études μέ ἀποτέλεσμα νά τήν ἀποδεχτοῦν καί ἄλλοι γλωσσολόγοι. πού ἀνάμεσά τους

ἦταν καί ὁ Γάλλος A. Meillet. Ὁ Meillet, ἀκαταπόνητος ἐργάτης τῆς Συγκριτικῆς καί Ἱστορικῆς γλωσσολογίας, θεωροῦσε τή γλώσσα σύστημα, σύνολο δηλαδή στοιχείων πού ἀλληλοσυνέχονται, ὁμολογοῦσε ὅμως ὅτι ἡ πατρότητα τῆς ἰδέας ἀνήκε στού Δάσκαλό του, τόν F. de Saussure, τόν Ἑλβετό γλωσσολόγο, πού ἐμελλε μέ τήν διδασκαλία του στού Πανεπιστήμιο τῆς Γενεύης ν' ἀλλάξει τόν προσανατολισμό τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης καί νά γίνει ὁ θεμελιωτής τῆς γλωσσολογίας τοῦ 20οῦ αἰ.

Σέ ἡλικία 21 ἐτῶν παρουσίασε τῷ «Mémoire» πού τόν κατέστησε ἐπιστημονικά διάσημο. Στήν ἐργασία αὐτή, ὅπως ἔχουμε εἰπεῖ, διατύπωνε τήν ἰδέα ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι σύστημα στοιχείων πού συνδέονται στενά τό ἓνα μέ τό ἄλλο κι' ὄχι στοιχεῖα μεμονωμένα πού ἐξελισσονται ἀνεξάρτητα μεταξύ τους.

4.2. 1916 Τά «Μαθήματα Γενικῆς Γλωσσολογίας».

Τό 1906 ἄρχισε ὁ Saussure μιά σειρά μαθημάτων γενικῆς γλωσσολογίας (1906-1907)· τή σειρά αὐτή τήν ἐπανέλαβε στά 1908-1909 καί 1910-1911. Ἀπό τίς σημειώσεις τῶν μαθητῶν του ὁ γῆκε, τρία χρόνια ὕστερα ἀπό τό θάνατό του (1913) τό

περιώνυμο «Cours de linguistique générale» «Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας» μέ πρωτοβουλία δύο κυρίως από τους βασικούς μαθητές του, τόν Ch. Bally και Alb. Sechehaye.

Η χρονολογία της α' έκδοσης του «Cours de linguistique générale» 1916 συνέπεσε μέ την αναταραχή του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και φυσικά δέν προκάλεσε τήν αναμενόμενη απήχηση· μερικοί ωστόσο ειδικοί, ανάμεσα στους οποίους ό Α. Meillet άσχολήθηκαν μαζί του κι' έκαναν και σχετικές βιβλιοκρισίες. Άλλά δέν μπόρεσαν ν' άντιληφθούν τούς νεωτερισμούς πού περιέκλεινε ούτε νά αισθανθούν τή μεγάλη άλλαγή πού άρχιζε στήν γλωσσική έπιστήμη. Η ύψηλή θεωρητική άξία και ή γονιμότητα τών άντιλήψεων του «Cours...» θά άναγνωριστούν δώδεκα δλόκληρα χρόνια ύστερα από τήν πρώτη εμφάνισή.

4.3. Η γλώσσα—Κοινωνικό προϊόν.

Πούά είναι τά κρίσιμα σημεία της διδασκαλίας του F. de Saussure πού άλλαξαν τόν προσανατολισμό αλλά και τίς μεθόδους της ως τώρα παραδοσιακής γλωσσικής έπιστήμης; Η άπάντηση στό έρώτημα θά μάς φέρει κοντά στή γλωσσική του θεωρία πάνω στήν όποία στηρίζεται ή σύγχρονη γλωσσολογία. Ο Saussure ξεροντας τήν ιστορία της γλωσσικής σκέψης και τά προβλήματα πού τήν άπασχόλησαν παίρνει καθαρή θέση στό ότι ό λόγος σάν προνόμιο τών άνθρώπων νά έπικοινωνούν μεταξύ τους, είναι προϊόν της κοινωνικής ζωής, είναι σύμβαση ανάμεσα στα μέλη της Κοινότητας· είναι, γιά νά χρησιμοποιήσουμε τή δική του διατύπωση, «Κοινωνικό γεγονός». Χωρίς ή θέση αυτή ν' άποτελεί νεωτερισμό—είναι άλλωστε και ή θέση της συγκριτικής και ιστορικής γλωσσολογίας— γιά τό Saussure είναι βασική, πάνω στήν όποία θά στηρίξει τό θεωρητικό του οίκοδόμημα· είναι προϋπόθεση πού βεβαιώνει τίς καινούργιες του άντιλήψεις γιά τή φύση και τή λειτουργία του γλωσσικού φαινομένου. Θά περιοριστούμε έδώ νά δώσουμε μερικά δείγματα τής έμφασης πού δίνει στή θέση αυτή. Στήν προσπάθεια του νά καθορίσει τί είναι γλώσσα, θά ύπογραμμίσει ανάμεσα στ' άλλα: «είναι κοινωνικό προϊόν και ένα σύνολο άναγκαίων συμβάσεων, πού υιοθέτησε τό κοινωνικό σώμα, προκειμένου τά άτομα νά μπορέσουν ν' άσκήσουν τή μεταξύ τους έπικοινωνία» (σ. 25) κι' άκόμη: «Η γλώσσα δέν ύπάρχει παρά σάν ένα είδος συμβολαίου ανάμεσα στα μέλη της Κοινότητας» (σ. 31). Σήμερα, κανείς δέν παραδέχεται τή γλώσσα σάν προϊόν της φύσης, αιώνιο έπομένως κι' άμετάβλητο, όπως ύποστηρίχτηκε από μία δλόκληρη παρατάξη άρχαίων στοχαστών.

Ο Α. Meillet πού άνήκει στή συγκριτική και ιστορική σχολή, ύποστήριξε όσο κανείς τήν άντιλήψη ότι ή γλώσσα είναι θεσμός κοινωνικός· γι' αυτό και ή ιδιαίτερη τάση του μέσα στους κόλπους της ιστορικής γλωσσολογίας χαρακτηρίζεται σάν κοινωνιολογική. «Τό καθήκον της γενικής γλωσσολογίας, τονίζει, είναι νά καθορίσει σέ ποιά κοινωνική δομή άνταποκρίνεται μία ώρισμένη γλωσσική δομή».

4.4. Τι είναι σύστημα γιά τό Saussure.

Η άντιλήψη, ότι ή γλώσσα είναι σύστημα άποτελεί νεωτερισμό του F. de Saussure είναι ή λέξη—κλειδί της γλωσσικής του θεωρίας. Τή διατύπωσε στήν πρώτη του εργασία πού έχουμε

ήδη άναφέρει: «Mémoire sur le système de voyelles dans les langues Indo-européennes» και τήν άνέπτυξε στό «Cours...»: «Η γλώσσα τονίζει, προϋποθέτει ένα κατεστημένο σύστημα και μία εξέλιξη» (σ. 24) κι' άλλού: «ή γλώσσα είναι ένα σύστημα πού γνωρίζει τή δική του τάξη» (σ. 43) ή «ή γλώσσα είναι ένα σύστημα πού έκφράζει ιδέες».

Μέσα στή γλώσσα δέν βλέπει παρά συστήματα, πού μπορεί κανείς νά τά συλλάβει μέ τή σκέψη (σ. 107).

Πώς έννοει τό σύστημα ό Saussure;

Τό έννοει σάν ένα σύνολο στοιχείων—διαφορετικών μεταξύ τους πού άλληλοσυνέχονται και άλληλοπροσδιορίζονται· άπομονωμένα τά στοιχεία δέν είναι τίποτε και μόνο μέσα στή σχέση τους τό ένα μέ τό άλλο άποχτούν τήν άξία τους.

Έδώ, φυσικά, βρίσκει ή ρίζα της έννοιας της «δομής» (structure) πού θά γίνει μία άλλη λέξη—κλειδί της έντελώς σύγχρονης γλωσσολογίας. Η έννοια του συστήματος πού εισάγει ό Saussure άνατρέπει τήν ιστορική άντιλήψη ότι ή γλώσσα άποτελείται από μεμονωμένα στοιχεία, πού φυσικά εξέλισσονται μέσα στό χρόνο και πού αυτά άξίζουν νά μελετηθούν. Οί άλλαγές τών γλωσσικών στοιχείων γίνονται μέσα στό σύστημα και συντελούν στήν άλλαγή του ίδιου του συστήματος.

4.5. Η γλωσσολογία αυτόνομη κι' άνεξάρτητη έπιστήμη.

Μολονότι από τήν εποχή της Συγκριτικής φιλολογίας ή Συγκριτικής Γραμματικής ή μελέτη της γλώσσας παίρνει ένα έπιστημονικό δρόμο, γιά τό Saussure ή μελέτη αυτή δέν έχει άποχτήσει τόν άυστηρό έπιστημονικό της χαρακτήρα, δέν έχει γίνει άκόμη έπιστήμη άξια του όνόματός της. Και ή φιλοδοξία του είναι νά τήν κάνει. Η τελευταία φράση μέ τήν όποία κλείνει τό «Cours...» είναι: «Η γλωσσική έπιστήμη έχει γιά μοναδικό και πραγματικό της άντικείμενο τή γλώσσα θεωρούμενη μέσα από τόν έαντό της και γιά τόν έαντό της» (σ. 317). Η γλωσσολογία, λοιπόν αυτόνομη κι' άνεξάρτητη έπιστήμη· αυτό είναι τό μεγάλο αίτημα. Άλλά τί είναι γλώσσα πού άποτελεί τό «μοναδικό και πραγματικό άντικείμενο» αυτής της έπιστήμης;

4.6. Τι είναι γλώσσα: λόγος (language) γλώσσα (langue) όμιλία (parole).

Ο Saussure έχει συνείδηση της δυσκολίας προκειμένου νά όρίσει μέ τήν έπιβαλλόμενη ακρίβεια αυτό πού είναι γλώσσα. Άπό τή μακρόχρονη πείρα του έχει άντιληφτεί ότι ή μελέτη κάθε άντικείμενου, φυσικά και του γλωσσικού, έξαρτάται από τήν άποψη από τήν όποία τό πλησιάζεις. Βέβαια «τό άντικείμενο προηγείται της άποψης, ή τελευταία όμως δημιουργεί τό άντικείμενο». Τό γλωσσικό φαινόμενο, άπ' όποια άποψη κι' άν έξεταστεί, παρουσιάζεται σά διπλό άντικείμενο, έχει δηλαδή πάντοτε δύο όψεις πού άλληλοανταποκρίνονται· ή μία του όψη δέν έχει άξία παρά χάρη στήν άλλη (σελ.23). Η Θέση αυτή άποτελεί τήν άρχή πάνω στήν όποία στηρίζεται δλόκληρος ό μηχανισμός τών δυαδικών διακρίσεων πού καθιερώνει τό Cours· είναι κάτι τό καινούργιο στή μελέτη του γλωσσικού φαινομένου, πού άποκαλύπτει τή διαλεκτική σχέση της ένάντιωσης τών στοιχείων πού τό συνθέτουν.

Έξετάζοντας τό «λόγο» (language), σάν ικανότητα γενικά του άνθρώπου νά έπικοινωνεί και νά συνεννοείται μέ τούς

άλλους, ό Sausurre προβαίνει στην ανάλυση του επικοινωνιακού κυκλώματος, πού προϋποθέτει δύο άτομα. Τό Α άτομο, π.χ., παρορμάται ν' ανακοινώσει τις εμπειρίες του, πού στή συνείδηση του είναι ιδέες, στό Β άτομο. Οι ιδέες αυτές του Α εκφράζονται με αντίστοιχες ακουστικές εικόνες, πού ό εκφραλός του τις μεταβιβάζει στά φωνητικά όργανα της στοματικής κοιλότητας· τά τελευταία μεταβάλλουν τις ακουστικές εικόνες σέ ήχους (ήχητικά κύματα) πού φτάνουν από τό στόμα του Α στό αντί του Β, στού όποιου τή συνείδηση μεταβάλλονται με τή σειρά τους σέ ακουστικές εικόνες καί στή συνέχεια σέ ιδέες. 'Η ίδια πράξη επαναλαμβάνεται, όταν τό Β άτομο απαντά στό Α. Στο κύκλωμα αυτό, καθημερινό φαινόμενο στην επικοινωνία ατόμων, έκτός από τό φυσικό (ήχοι), τό φυσιολογικό (φωνητική σύνδεση καί ακοή) καί τό ψυχικό (ακουστική εικόνα καί ιδέα) στοιχεία πού συνεργάζονται για τήν τέλεσή του, διαπιστώνεται ό έντελώς ατομικός του χαρακτήρας. Τό ατομικό αυτό χαρακτηριστικό του έναρθρου «λόγου» είναι ή μία του *δση*, πού ό S. τήν ονομάζει *όμιλία* (*parole*).

'Η κάθε γλωσσική κοινότητα έχει καθιερώσει συγκεκριμένες ακουστικές εικόνες πού αντιστοιχούν σέ κάθε συγκεκριμένη ιδέα. Μ' άλλα λόγια έχει θεσμοθετήσει με κοινή συγκατάνευση ένα θησαυρό σημάτων καί ένα γραμματικό σύστημα, από όπου άντλούν τά άτομα για νά πραγματοποιήσουν τήν επικοινωνία μεταξύ τους· ό θησαυρός αυτός των σημάτων καί τό γραμματικό σύστημα είναι ή άλλη *δση* του (έναρθρου) λόγου, πού τήν ονόμασε ό S. γλώσσα (*langue*). Καί ή *δση* αυτή έχει κατ' έξοχήν κοινωνικό χαρακτήρα, κι' εναντιώνεται πρός τήν *όμιλία* πού είναι ή ατομική της πραγματοποίηση. 'Η εναντίωση γλώσσας / *όμιλίας* είναι διαλεκτική· χωρίς τή γλώσσα δέν μπορεί νά πραγματοποιηθεί ή *όμιλία* καί χωρίς τήν τελευταία δέν θεβαιώνεται ή υπόσταση της πρώτης. Καί ό S. πρώτος παραλλήλισε τή γλώσσα με τόν *Κώδικα* πού με βάση αυτόν συντάσσεται τό μήνυμα (*όμιλία*), γεγονός πού θ' αποδειχτεί πανηγυρικά από τή σύγχρονη θεωρία καί πρακτική της επικοινωνίας.

Αυτή λοιπόν ή γλώσσα, στην έννοια πού της δίνει ό Sausurre, ή Κοινωνική δηλαδή *δση* του λόγου, πού αποτελείται από τό σύνολο των *όμιλιών* πού πραγματοποιούν όλα τά μέλη κάθε γλωσσικής Κοινότητας είναι τό *αντικείμενο* της γλωσσικής επιστήμης. Γιατί αυτή με τήν όμοιογένειά της προσφέρεται στην ταξινόμηση των στοιχείων της κι' επομένως στην εξαντλητική της μελέτη, αντίθετα πρός τό «λόγο», πού όντας *ετερογενής* δέν μπορεί νά ταξινομηθεί.

4.7. Φύση του γλωσσικού σήματος: σημαίνον+σημαινόμενο= σήμα. Τό γλωσσικό σήμα είναι αυθαίρετο (*arbitraire*).

'Ενα άλλο σημείο της γλωσσικής θεωρίας του F. de Saussure πού παρουσιάζει ιδιαίτερη πρωτοτυπία είναι ή διερεύνηση καί ό καθορισμός τή φύσης του γλωσσικού σήματος. Απορρίπτοντας τήν αριστοτελική αντίληψη πού συνεχίστηκε ως τις ήμέρες του ακόμη, ότι δηλαδή ή γλώσσα είναι μία όνοματοθεσία (*nomencature*), ένας κατάλογος όρων πού ανταποκρίνονται σέ αντίστοιχα πράγματα, ύστερα φυσικά από κάποια συμφωνία, ό S. τονίζει: «Τό γλωσσικό σήμα δέν συνδέει ένα πράγμα με ένα όνομα, αλλά μιά έννοια (*concept*) με μία ακουστική εικόνα». Καί ή ακουστική εικόνα δέν είναι ό ήχος πού πραγματοποιεί-

ται με τά φωνητικά όργανα, γεγονός καθαρά φυσικό, αλλά τό ψυχικό αποτύπωμά του. Είναι επομένως τό γλωσσικό σήμα μιά ψυχική όντότητα με δύο *δψεις*, πού βρίσκονται σέ σχέση εναντίωσης αλλά καί αλληλοκαθορισμού· ή έννοια αντίτιθεται καί καθορίζει τήν ακουστική εικόνα, όπως καί αντίστροφα. 'Αν, λ.χ. ή λέξη «*θρανίο*» ονομάζεται σήμα, τούτο όφείλεται στό γεγονός ότι με τήν έννοια «*θρανίο*» συνδέεται καί ή ακουστική εικόνα *θρανίο*. Με άλλα λόγια ή ακουστική εικόνα «*θρανίο*» συνδεόμενη με τήν έννοια «*θρανίο*» μάς δίνει τό σήμα «*θρανίο*». Καί για νά δείξει τή δυαδική εναντίωση ανάγλυφη χρησιμοποιεί τούς στωικούς όρους: *σημαίνον* για τήν ακουστική εικόνα, *σημαινόμενο* για τήν έννοια, τήν *ιδέα*, αλλά διατηρεί τόν *όρο σήμα* πού είναι τό όλο, τό κοινωνικό γεγονός. Σχηματικά παρέσθησε τή σύνδεση της εναντίωσης αυτής ως εξής: *Σημαίνον+σημαινόμενο= σήμα* (*signifiant+signifié= signe*).

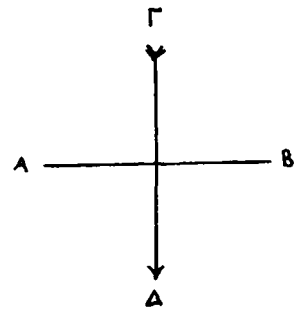
'Αναρωτιέται όμως ό S.: ή σύνδεση *σημαίνοντος/σημαινόμενου* είναι φυσική καί αναγκαία ή *όχι*; Καί απαντά: ή σύνδεση αυτή είναι *αυθαίρετη* κι' επομένως τό γλωσσικό σήμα πού προκύπτει από τή σύνδεση αυτή είναι επίσης *αυθαίρετο* (*arbitraire*). Είναι ή πρώτη αρχή πού διέπει τή φύση του γλωσσικού σήματος καί χαρακτηρίζεται για τήν καθολικότητά της. Σ' όλες τις γλώσσες, ένα δεδομένο *σημαινόμενο* (ιδέα) δέν συνδέεται *εσωτερικά* (κατά τρόπο δηλαδή φυσικό καί αναγκαίο) με τό *σημαίνον* (ακουστική εικόνα) πού είναι μιά συνέχεια ήχων. Τό *σημαινόμενο* «*soeur*» της γαλλικής, λ.χ., δέν συνδέεται *εσωτερικά* με τήν σειρά των ήχων *s-o-r-*, δηλαδή τό *σημαίνον*. Τό γεγονός ότι υπάρχουν διάφορες γλώσσες αποτελεί *ισχυρή απόδειξη* της αρχής του αυθαίρετου του γλωσσικού σήματος· ένα καί τό αυτό *σημαινόμενο* «*boeuf*» λ.χ., έχει σά *σημαίνον* τή σειρά των ήχων *b-o-f* στη Γαλλία καί *O-K-S* στην Άγγλία. Τά σήματα, *εξάλλου*, πού ανάμεσα σέ *σημαίνον* καί *σημαινόμενο* υπάρχει κάποιος φυσικός δεσμός (όνοματοποιία) είναι τόσο *όλιγόριθμα* καί *εμπλέκονται* με πλήθος φωνητικές, μορφολογικές κ.ά. μεταβολές πού δέν κλονίζουν, κατά τόν S. τήν αρχή του αυθαίρετου του γλωσσικού σήματος. 'Η έννοια όμως του αυθαίρετου του γλωσσικού σήματος δέν συμπίπτει με τήν έννοια του συμβατικού πού *έδινε* ό 'Αριστοτέλης καί όλοι όσοι *δέχονταν* τήν άποψή του· για τόν F.de.S. *σημαίνει* ότι ή σχέση *σημαίνοντος/σημαινόμενου* δέν μπορεί νά δικαιολογηθεί (*imputinè*).

'Η γραμμικότητα του σημαίνοντος

Μιά άλλη αρχή πού διέπει τό «σημαίνον» μονάχα, καί πού έχει επίσης τό χαρακτήρα της καθολικότητας είναι ή *γραμμικότητά του*. «Τό *σημαίνον* τονίζει ό S., όντας ακουστικής φύσης, ξετυλίγεται μέσα στό χρόνο κι' έχει τά χαρακτηριστικά πού τά δανείζεται από τό χρόνο: δηλαδή τήν έκταση πού μπορεί νά μετρηθεί σέ μία μόνο διάσταση, τήν «*εϋθεία*». Πραγματικά σ' αντίθεση με τά *όπτικά φαινόμενα*, τά ακουστικά δέν διαθέτουν παρά τήν *εϋθεία γραμμή* του χρόνου· τά στοιχεία τους παρουσιάζονται τό ένα ύστερα από τό άλλο καί σχηματίζουν μιάν *άλυσίδα*.

4.8. Τό αμετάβλητο καί μεταβλητό του γλωσσικού σήματος.

Με βάση τό αυθαίρετο του γλωσσικού σήματος ό S. βλέπει

μιάν άλλη, δυαδική επίσης, δηλαδή του: τό ἀμετάβλητο καί τό μεταβλητό του. Οἱ δύο αὐτές ὀψεις πού ἐναντιώνονται μεταξύ τους εἶχαν ἐπισημανθεῖ καί διακηρυχθεῖ πολύ πρὶν ἀπὸ τὸν S. Κι' ἀποτελοῦν οἱ δύο αὐτές ὀψεις καθολικό φαινόμενο καί συνθέτουν τὴν ἴδια τὴν ζωὴ του. Πού ὀφείλονται ὁμως; Κι' ἀπαντᾷ: στήν ἀρχή τοῦ αὐθαίρετου. Ξαφνιάζει στ' ἀλήθεια ἡ ἀπάντησις· ἄς παρακολουθήσουμε τὴ συλλογιστική του σ' ὅλη τὴ δύναμή της συντομία.

Ὅτι ἡ γλῶσσα ἔχει τό χαρακτήρα τοῦ μὴ μεταβλητοῦ, τῆς συνέχειας, ὀφείλεται στοῦ γεγονότος ὅτι σά σύνολο σημάτων ὁργανωμένων σέ σύστημα ἀποτελεῖ νόμο πού τὸν θέσπισε ὁλόκληρη ἡ κοινότητα καί τὸν ὑφίσταται ἀδιαμαρτύρητα· πρόκειται γιὰ ξεχωριστό νόμο ἢ θεσμό, διαφορετικό ἀπὸ τοὺς ἄλλους, θεσπισμένους ἀπὸ τὴν κοινότητα πάλι, ἀλλὰ πού μέ τὴν ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν ἡ κοινότητα θέλει καί μπορεῖ νά τοὺς ἀλλάξει. Οἱ γενιές, κάθε γενιά, χωρὶς νά ξέρουν πότε οἱ προπάτορες «συν-ἦλθαν» καί «ἀποφάσισαν» τὴ θέσπισι τῆς γλώσσας τους, τὴ διατηροῦν καί τὴ συνεχίζουν. Ὁ σημερινός Γάλλος δὲν θὰ δεχτεῖ ν' ἀντικαταστήσει τό σημαῖνον «soeur» πού ἔχει κληρονομήσει ἀπὸ τίς παλιότερες γενιές μέ τό σημαῖνον «sister» πού καί τὰ δύο ἐκφράζουν τὸ ἴδιο σημαίνόμενο· ὅπως καί ὁ Ἕλληνας δὲν θὰ δεχτεῖ ν' ἀντικαταστήσει τό σημαῖνον «ἀδελφή» οὔτε μέ τό soeur οὔτε μέ τό sister, πού ἔχουν τὸ ἴδιο σημαίνόμενο. Ἡ τέλεια ἀλλαγὴ μιᾶς γλώσσας ἢ ἀκόμη ἡ ἐξαφάνισή της καί ἀντικατάστασή της μέ μιὰ ἄλλη σημαίνει τέλεια ἐξαφάνισις, φυσικὴ ἢ ἄλλη, τῆς κοινότητος πού τὴν εἶχε θεσπίσει καί τὴν εἶχε χρησιμοποιήσει.

Ἐκτός ἀπὸ τὸ αὐθαίρετο τοῦ γλωσσικοῦ σήματος πού συντελεῖ στοῦ ἀμετάβλητο του, ὁ S. ἐπικαλεῖται 4 ἀκόμη ἐπιχειρήματα: 1) Τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν σημάτων κάθε γλωσσικοῦ συστήματος, πού ἡ Κοινότητα εἶναι δύσκολο νά τὰ ἀλλάξει. 2) Τὸ σύνθετο μηχανισμό τοῦ συστήματος, πού τὸ κοινωνικό σύνολο, μολοντὶ τὸ χρησιμοποιεῖ καθημερινά δὲν ξερεῖ συνειδητὰ τὴν λειτουργία του. 3) Τὴ συμμετοχὴ τοῦ συνόλου τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος στὴ χρῆσι τῆς γλώσσας. 4) Τὸν χρόνον. Ὁ S. ἀντιλαμβάνεται πὺς θὰ φανεῖ παράδοξο ὅτι ὁ χρόνος εἶναι παράγοντας μὴ μεταβλητότητας τῆς γλώσσας, γι' αὐτὸ κι' ἐξηγεῖται. Ὁ χρόνος δημιουργεῖ παράδοσις, τὴ γλωσσικὴ παράδοσις. Ἄν ἡ ἐλεύθερη σύμβασις, πού δὲν μποροῦμε νά προσδιορίσουμε χρονικά ἔκανε τίς ἐλεύθερες κι' αὐθαίρετες ἐπιλογές της, ὁ χρόνος παγιοποιεῖ αὐτὲς τίς ἐπιλογές, καθιερώνοντας μιὰ παράδοσις, στοιχεῖο πάντοτε συντήρησης.

Ἀντίθετα, τὸ γλωσσικὸ σῆμα μεταβάλλεται, ἔχει τὴ μεταβλητὴ του ὄψη, πού κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ. Τὴ μεταβολὴ αὐτὴ ὁ S. τὴν ὀρίζει σὰ μετατόπισι τῆς σχέσεως σημαίνοντος / σημαίνόμενου, πού πραγματοποιεῖται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ χρόνου ὅχι ὁμως κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασή του. Ὁ S. δὲν ἐκθέτει συγκεκριμένα τοὺς παράγοντες τῆς μεταβολῆς τῶν γλωσσικῶν σημάτων· εἶναι δίχως ἄλλο ἢ ἴδια ἡ φύσις τῶν ἐσωτερικῶν τους στοιχείων, ὁ χώρος μέσα στὸν ὁποῖο ζοῦν αὐτοὶ πού μιλοῦν, ἡ ἀναλογία πού ὅλα συντελοῦν στὴ μετατόπισι τῆς σχέσεως σημαίνοντος/σημαίνόμενου. Κι' αὐτὰ εἶναι ἤδη γνωστὰ καί δὲν θὰ ἤθελε νά τὰ ἐπαναλάβει. Γιὰ ν' ἀπεικονίσει τὴ μετατόπισι τῆς σχέσεως σημαίνοντος/σημαίνόμενου πού ἐκφράζει τὴ μεταβολή, ἐπικαλεῖται παραδείγματα: τὸ κλασσικὸ λατινικὸ σημαῖνον *pecare* μέ σημαίνόμενο «φονεύω» ἐγινε στὴ γαλλικὴ τό

σημαῖνον *noyer* μέ σημαίνόμενο «πνίγω». Ἐδῶ παρατηροῦμε μετατόπισι τῆς σχέσεως τοῦ σημαίνοντος *pecare* πού ἐγινε *noyer* καί μετατόπισι τοῦ σημαίνόμενου φονεύω—πνίγω. Ἄν ὁμως συγκρίνουμε τὸ λατινικὸ σημαῖνον τοῦ 4ου καί 5ου αἰ. *pecare* μέ σημαίνόμενο «πνίγω» καί τὸ λατινικὸ τῆς κλασσικῆς *pecare* μέ τὸ γνωστὸ σημαίνόμενο, τότε ἔχουμε ἐπίσης μεταβολή, δηλαδὴ μετατόπισι τῆς σχέσεως τοῦ σημαίνοντος στὴ μιὰ καί στὴν ἄλλη ἐποχὴ, ἐνῶ τὸ σημαῖνον ἔμεινε τὸ ἴδιο καί στίς δύο ἐποχές. Παρόμοιο ἑλληνικὸ παράδειγμα μποροῦμε νά φέρουμε τὸ «κάμνω» τῆς ἀρχαίας μέ σημαίνόμενο «κουράζομαι» καί τὸ «κάμνω» τῆς βυζαντινῆς καί μεταγενέστερης ἑλληνικῆς μέ σημαίνόμενο «ποιῶ».

4.9. Συγχρονικὴ καί διαχρονικὴ ὄψη τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου.

Βασικὴ, μέ τεράστιες μεθοδολογικὲς συνέπειες, εἶναι ἡ διπλὴ διάκρισις τῆς προοπτικῆς στὴ μελέτῃ τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου: ἡ συγχρονικὴ καί ἡ διαχρονικὴ. Ὁ S. δέχεται ὅτι οἱ ἄξονες μέσα στοὺς ὁποίους τοποθετοῦνται τὰ στοιχεῖα τῶν ἐπιστημῶν εἶναι δύο: ὁ ἓνας πού ἀφορᾷ τίς σχέσεις τῶν στοιχείων μεταξύ τους δίχως τὴν παρέμβασις τοῦ χρόνου (ὁ συγχρονικὸς ἄξονας) καί ὁ ἄλλος πάνω στὸν ὁποῖο κινοῦνται ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πρώτου μέ τίς ἀλλαγές τους, μέσα στοῦ χρόνου (ὁ ἄξονας τῆς διαδοχικότητος ἢ διαχρονικὸς).

(Βλέπε τὸ παραπάνω σχῆμα)

Ἡ διάκρισις αὐτὴ τῶν δύο προοπτικῶν τῆς γλώσσας ἔκαμε προστιθέμενη στίς ἄλλες διακρίσεις, ἀγεφύρωτο τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὴ γλωσσικὴ ἐπιστήμη, ὅπως τὴν νοεῖ ὁ S. καί στὴν συγκριτικὴ καί ἱστορικὴ γλωσσολογία τοῦ καιροῦ του. Ἡ τελευταία, ὅπως ἔχουμε ἤδη σημειώσει, θεωρεῖ ὅτι τὸ σημαντικό στὴν ἐπιστήμη τῆς γλώσσας εἶναι ἡ μελέτῃ τῆς ἐξέλιξης καί τῆς σύγκρισιν τῶν γλωσσῶν· ἡ περιγραφὴ τῶν γλωσσικῶν στοιχείων σὲ μιὰ δεδομένη ἐποχὴ ἔχει, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς γλωσσολόγους, πραχτικὴ καί παιδαγωγικὴ μόνον ἀξία καί ὅχι ἐπιστημονικὴ.

Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς ἱστορικῆς γλωσσολογίας ἀνατρέπεται καί ἡ μελέτῃ τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου μπαίνει στὴν ὀρθή του δόσις. «Σὲ κάθε στιγμῇ, σημειώνεται μέσα στοῦ Cours, τὸ γλωσσικὸ φαινόμενο ἐξυπονοεῖ ἓνα κατεστημένο σύστημα καί μιὰ ἐξέλιξις· σὲ κάθε στιγμῇ εἶναι ἓνας θεσμός τοῦ παρόντος καί ἓνα προϊόν τοῦ παρελθόντος καί στὴ συνέχεια προστίθεται: «Στὴν πρώτη ματιά φαίνεται πολὺ ἀπλὴ ἡ διάκρισις ἀνάμεσα στοῦ σύστημα καί στὴν ἱστορία του, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ πού εἶναι καί σ' αὐτὸ πού ὑπῆρξε. Στὴν πραγματικότητα ὁμως, ἡ σχέση πού ἐνώνει τὰ δύο αὐτὰ πράγματα εἶναι τόσο στενὴ, πού μέ δυσκολία μπορεῖ κανεὶς νά τὰ ξεχωρίσει». Ἡ συγχρονικὴ ὄψη τοῦ γλωσσικοῦ φαινομένου, πού ἐκφράζει τὴν κατάστασή του σὰ συστήματος σὲ μιὰ δεδομένη στιγμῇ καί ἡ διαχρονικὴ πού ἐκφράζει τὴν ἐξέλιξις του μέσα στοῦ χρόνον, ἀλληλοεξαρτῶνται. Κάθε μεταβολὴ σὲ ἓνα στοιχεῖο τῆς γλώσσας ἔχει τὸν ἀντίκτυπο της στοῦ ἴδιο τοῦ συστήματος, πού λειτουργεῖ πάντοτε συγχρονικὰ· κι' ὅταν οἱ μεταβολές πού πραγματοποιοῦνται μέσα στοῦ διάχρονον ἀπὸ τίς ὁμίλιες, τὴν ἀτομικὴ δηλαδὴ ἐκτέλεσις τῆς γλώσσας, πάρουν μιὰ σημαντικὴ ἔκτασις, τότε ἀλλάζει ὁλόκληρο τὸ σύστημα τῆς γλώσσας καί δημιουργεῖ μιὰ καινούργια

ισορροπία. Κι' είναι φυσικό, λόγω της ανισόμερης μεταβολής των γλωσσικών στοιχείων ενός συστήματος, κάθε ισορροπία να περικλείνει τή συνύπαρξη στοιχείων μιάς παλαιάς κατάστασης με στοιχεία τής καινούργιας· τὰ στοιχεία αυτά πολλές φορές παλεύουν γιά τήν επικράτησή τους. Έτσι περιγράφοντας μιά γλωσσική κατάσταση και δείχνοντας τήν ισορροπία του συστήματος της καθώς λειτουργεί σέ μιά συγκεκριμένη στιγμή, μπορούμε ταυτόχρονα νά τή συγκρίνουμε μέ άλλη, παλιότερη, πού έχει περιγραφεί ή πού μπορούμε νά περιγράψουμε και νά επισημάνουμε τὰ στοιχεία πού άλλαξαν και τὰ στοιχεία πού συντηρήθηκαν. 'Η διαχρονία, επομένως, νομομοποιείται στήν αντίληψη του Saussure, μέ τή διαφορά ότι τήν προτεραιότητα έχει ή συγχρονία, γιατί αυτή είναι ή αληθινή, ή μοναδική πραγματικότητα γιά τήν όμλοῦσα μάζα.

Ενώ ή συγχρονική και διαχρονική πλευρά τής γλώσσας έχουν πολύ στενή σχέση μεταξύ τους, όπως παρατηρήθηκε πύ πάνω, είναι ταυτόχρονα ανεξάρτητες κι' αυτόνομες από τήν άποψη τής πρακτικής τους αντιμετώπισης. 'Η συγχρονική περιγραφή, όπου διαπιστώνεται ή λειτουργία του συστήματος σέ μιά δεδομένη στιγμή, δέν έχει ανάγκη τής διαχρονικής μελέτης, όπου επισημαίνονται οί εξελίξεις πού συνέβησαν μέσα στό χρόνο των διάφορων στοιχείων. Καί γιά νά ενισχύσει τήν αντίληψή του αυτή ό S. προσφεύγει στήν παρομοίωση τής γλώσσας μέ τό σκάκι. 'Αφού επικαλείται τὰ κοινά σημεία τής λειτουργίας τους μέ πολλές λεπτομέρειες ύπογραμμίζει ότι ή περιγραφή μιάς συγκεκριμένης φάσης του παιγνιδιού δέν έχει ανάγκη νά ληφθοῦν ύπ' όψη όλα όσα συνέβησαν προηγούμενα. «Είναι άνώφελο, λέει, ν' άναζητήσει κανείς τί συνέβη λίγα

δευτερόλεπτα πριν». Καί στή γλώσσα, πού κι' αυτή είναι ένα παιγνίδι, συμβαίνει τό ίδιο· ή κάθε συγκεκριμένη κατάσταση της μπορεί νά περιγραφεί δίχως νά χρειαστεί τί έγινε στό άμεσο ή στό μακρότερο παρελθόν της. Έτσι ό S., διακρίνοντας τή συγχρονική προοπτική τής γλώσσας από τή διαχρονική, θεωρεί ότι ή πρώτη έχει σάν άντικείμενο τίς λογικές και ψυχολογικές σχέσεις πού συνδέουν τὰ στοιχεία του συστήματος στή συνύπαρξή τους και στή λειτουργία τους, όπως τὰ βλέπει ή ομαδική συνείδηση, ενώ ή δεύτερη θεωρεί σάν άντικείμενό της τίς σχέσεις πού συνδέουν τὰ ίδια στοιχεία στή διαδοχικότητά τους κι' έξω από τήν ομαδική συνείδηση και πού άλληλοαντικαθίστανται χωρίς ν' άποτελοῦν σύστημα.

Η σωσσιουριανή αυτή διάκριση συγχρονία διαχρονία άποτελεί κατάκτηση όχι μόνο τής γλωσσικής επιστήμης, αλλά τής επιστήμης γενικότερα. Η παραδοχή μόνο τής συγχρονίας και ή άρνηση τής διαχρονίας είναι άκρότητα πού δέν έχει νόημα και δέν δικαιολογείται σέ καμιά περίπτωση από τὰ ίδια τὰ πράγματα. Σύγχρονο και διάχρονο είναι δύο όψεις πού έναντιώνονται διαλεκτικά. Άλλωστε και ό όρος διάχρονο και διαχρονικός, πού καθιέρωσε ό S., αντί ιστορία και ιστορικός, έχει τούτο τό νόημα: ότι ή εξέλιξη και ή μεταβολή των στοιχείων τής γλώσσας θεωρείται στήν άμοιβαία συνάρτησή τους και στήν άλληλεγγύή τους στό έσωτερικό του συστήματος, πού εξελίσσεται και αλλάζει μέσα στά πλαίσια του χρόνου. Κάθε άποτέλεσμα πού παρουσιάζει ή ιστορία κάθε γλώσσας προϋποθέτει άνάλυση των συγχρονικών δεδομένων όχι σά στοιχείων μεμονωμένων, αλλά στίς άμοιβαίες σχέσεις τους· έτσι ή ιστορία τής γλώσσας παρουσιάζεται σά διαδοχή συγχρονιών.

Η θέση της γεωγραφίας

σήμερα

1.10. Σχέση σκέψης και γλώσσας.

Άλλο σημείο των αντιλήψεων του S. είναι εκείνο που κάνει λόγο για σχέση σκέψης και γλώσσας. Η σκέψη καθαυτή δεν είναι παρά μία μορφή μάζα, ένα νεφέλωμα· δεν υπάρχει ποτε τό καθορισμένο. Τά στοιχεία της σκέψης, οι ιδέες μπορούν να χωριστούν και να διακριθούν, έφ' όσον θ' ανταποκριθούν σέ ήχους, πού σά φωνητική ύλη είναι κι' αυτή μορφή. Στόν άμορφο αυτό χώρο της σκέψης και της φωνητικής ύλης παρεμβαίνει, λέει ο S., η γλώσσα σάν κοινωνικό γεγονός, σύμβαση αυθαίρετη, πού θέτοντας τούς άμοιβαίους περιορισμούς μορφοποιεί τή σκέψη.

Μ' άλλα λόγια ή γλώσσα άρθρώνει τή σκέψη μέ τόν ήχο, ή μέ μία περιφήμη παρομοίωση, είναι τό φύλλο του χαρτιού πού στό recto είναι ή σκέψη και στό verso ο ήχος· δεν μπορεί κανείς νά σκίσει τό recto δίχως νά σκίσει ταυτόχρονα και τό verso. Έτσι και στή γλώσσα: δεν μπορεί ν' απομονώσεις τή σκέψη από τόν ήχο ούτε τόν ήχο από τή σκέψη. Ο συνδυασμός όμως ήχου-σκέψης πού γίνεται από τή γλώσσα παράγει μία μορφή κι' όχι ύλική ούσία (forme et non une substance).

Άλλά ή μορφή περικλείνει μίαν άξία πού τήν παίρνει, από τή χρήση και τή γενική συγκατάνευση.

4.11. 'Η γλώσσα είναι σύστημα μορφών αλλά και σύστημα άξιών.

Κι' άκριβώς έπειδή ή γλώσσα είναι σύστημα μορφών πού προέκυψε από τή γενική συγκατάνευση της κοινότητας, είναι γι' αυτό ταυτόχρονα και ένα σύστημα άξιών. Άλλωστε τίποτε δεν μπορεί ν' αποχτήσει άξία έξω από τήν κοινότητα. Τό άτομο δεν μπορεί νά καθιερώσει άξίες. Για νά καθορίσει όμως μέ μεγαλύτερη ακρίβεια σέ τί συνίσταται ή άξία μιάς γλωσσικής οντότητας, μιάς λέξης ο S., τοποθετείται στήν πλευρά του σημασιόμενου, στήν πλευρά του σημαίνοντος και στήν πλευρά του όλου, δηλ. του σήματος. Από τήν πλευρά του σημασιόμενου ή άξία είναι στοιχείο της σημασίας του γλωσσικού σήματος.

Νά δεχτούμε ότι ή άξία εξαντλείται μέ τή μιά πλευρά του γλωσσικού σήματος θ' αποτελούσε σφάλμα. Σέ άλλα, έξω από τά γλωσσικά συστήματα, όπως ή οικονομία, πού κινούνται μέ τήν έννοια άξίας, γίνεται δεχτό πώς γιά νά θεωρηθεί κάτι ότι έχει άξία πρέπει νά συγκεντρώνει δυο προϋποθέσεις: νά μπορεί δηλαδή 1) ν' ανταλλάγεί μέ κάτι διαφορετικό, νόμισμα λ.χ. 5 φράγκων μέ μιά ποσότητα σταριού. Καί 2) νά συγκριθεί μέ κάτι άλλο όμοιο του, νόμισμα 5 φράγκων μέ νόμισμα 1 φράγκου ή μέ νόμισμα άλλου συστήματος, τό δολλάριο. Αυτές τίς προϋποθέσεις συγκεντρώνει και τό γλωσσικό σύστημα.

Τό σήμα (λέξη) μπορεί ν' ανταλλάγεί μέ κάτι όμοιο: μίαν ιδέα (σημαινόμενο: σπίτι και ιδέα σπίτι) και νά συγκριθεί μέ κάτι διαφορετικό του: ένα άλλο σήμα (λέξη): σπίτι-δρόμος. Άπό τήν ανάλυση αυτή θγαίνει ότι ή σημασία του σήματος δεν είναι παρά ένα τμήμα αυτού πού λέμε άξία: ή δυνατότητα σύγκρισης μέ άλλα σήματα πού βρίσκονται έξω από αυτό και είναι διαφορετικά ολοκληρώνει τήν έννοια της άξίας.

Η άξία, λοιπόν, της λέξης δεν καθιερώνεται γιατί μπορεί ν' ανταλλάγεί μέ μίαν έννοια, δηλαδή μέ μιά σημασία· χρειάζεται ακόμη νά συγκριθεί μέ παρόμοιες άξίες, μέ άλλες λέξεις πού της είναι έναντιώσιμες. Τό περιεχόμενο δηλαδή. Καθορίζεται·

4.12. Διαφορές-έναντιώσεις.

Άπό όποια πλευρά κι' άν εξετάσει κανείς τή γλώσσα σά σύστημα άξιών θά διαπιστώσει ότι «δέν υπάρχουν παρά μόνο διαφορές». Η θέση αυτή του S. θά σταθεί πολύ γόνιμη στή σύγχρονη γλωσσολογία. Τή διαπίστωση των διαφορών· τίς περιορίζει μόνο όταν συγκρίνει δυο σημαίνοντα μεταξύ τους ή δυο σημασιόμενα, όχι όμως όταν συγκρίνει δυο σήματα (δηλαδή σημαίνον+σημαινόμενο)· στήν τελευταία περίπτωση δεν έχουμε, λέει, διαφορές αλλά έναντιώσεις. Έτσι τό σημαίνον «πατέρας» και τό σημαίνον «μητέρα» διαφέρουν, όπως και τό σημασιόμενο «πατέρας» και τό σημασιόμενο «μητέρα»· αλλά τά σήματα «πατέρας» και «μητέρα» συγκρινόμενα μεταξύ τους έναντιώνονται. Όλος ο μηχανισμός της γλώσσας στηρίζεται στίς έναντιώσεις ανάμεσα στά σήματα και στίς διαφορές φωνητικές και έννοιολογικές, πού τά συνθέτουν.

4.13. Σύνταγμα: συνταγματικές σχέσεις: συνταγματικός άξονας.

Πώς λειτουργούν σέ μιά δεδομένη κατάσταση της γλώσσας οι σχέσεις έναντιώσης και διαφοράς των γλωσσικών σημάτων; Οι σχέσεις και οι διαφορές ξετυλίγονται σέ δυο άξονες ξεχωριστούς ο ένας από τόν άλλο· καθένας δημιουργεί μίαν όρισμένη τάξη άξιών, και καθένας ανταποκρίνεται σέ αντίστοιχες μορφές της πνευματικής μας δραστηριότητας αλλά είναι και οι δυο άπαραίτητοι στή ζωή της γλώσσας. Ο ένας άξονας στηρίζεται στήν άρχή της γραμμικότητας της γλώσσας πού αποκλείει ν' απαγγείλουμε δυο στοιχεία της ταυτόχρονα. Έτσι τά γλωσσικά στοιχεία ταχτοποιούνται τό ένα ύστερα από τό άλλο δημιουργώντας στήν όμιλία μίαν άλυσίδα. Τούς συνδυασμούς αυτούς των στοιχείων μέ βάση τήν έκταση τους όνόμασε ο S. *συντάγματα*. Κάθε τέτοιο σύνταγμα αποτελείται πάντοτε από δυο ή περισσότερες γλωσσικές μονάδες: ξανά-φεύγω σίτι μου, *ώραιος κήπος, ο Δημοσθένης υπήρξε ρήτωρ, s' il fait beau temps, nous sortirons* κλπ. Άνάμεσα στά στοιχεία ενός συντάγματος δημιουργούνται σχέσεις συνταγματικές *in praesentia* δηλαδή οι κυρίως από τή συνδρομή αυτού πού υπάρχει γύρω του. Όντας μέρος ενός συστήματος, επενδύεται όχι μόνο μιά σημασία αλλά προπαντός μίαν άξία, πού είναι άλλο πράγμα.

Έτσι ή άξία οίασδήποτε λέξης καθορίζεται από ό,τι τήν περιβάλλει, λ.χ. τό σημαίνον: «ένα μοσχαράκι στό λειβάδι» και «ένα μοσχαράκι μέ πιλάφι». Καί στίς δυο φράσεις ή σημασία της λέξης «μοσχαράκι» είναι ή ίδια, διαφέρει όμως κατά τήν άξία στή δεύτερη φράση πού δηλώνει τή μερίδα κρέατος από μοσχάρι.

Άν από έννοιολογική πλευρά οι σχέσεις και οι διαφορές του σήματος καθορίζουν τήν άξία και από τήν πλευρά των ήχων, πού αποτελούν τό σημαίνον, συμβαίνει τό ίδιο· κι' εδώ οι διαφορές του σημαίνοντος από τά άλλα καθορίζουν τήν άξία του. Τά φωνήματα, στοιχεία ύλικά και όρισμένα σέ αριθμό, λειτουργούν στό σχηματισμό των σημάτων, άκριβώς γιατί διαφέρουν μεταξύ τους και δεν συγχέονται. Είναι οντότητες αντιθετικές, σχετικές και άρνητικές. Η αντίληψη αυτή του S. θά αποτελέσει τή βάση της φωνολογίας, κλάδου της γλωσσολογίας πού ίδρυσε ο Τρουβεϊζκογ.

όροι του είναι παρόντες και σχετίζονται μεταξύ τους. 'Η αξία του κάθε όρου μέσα στο σύνταγμα εξαρτάται από τους άλλους, από αυτόν που προηγείται κι' απ' αυτόν που ακολουθεί ή κι' από τους δυο μαζί.

4.14. Συνειρμικές σχέσεις: Παραδειγματικός άξονας.

Ο άλλος άξονας στηρίζεται στο γεγονός ότι μία λέξη έξω από την όμιλία γεννάει —μέ βάση κάποιο κοινό στοιχείο— μνημονικούς συνειρμούς και δημιουργεί έτσι ομάδες μέσα στις όποίες κυριαρχούν σχέσεις άρκετά διαφορετικές. 'Ετσι ή λέξη «έρχομαι» διεγείρει άσυνείδητα στο πνεύμα μας άλλες λέξεις: άνέρχομαι, κατέρχομαι, διέρχομαι, προσέρχομαι, άντεπεξέρχομαι κλπ. ή ή λέξη διδασκαλία, τίς λέξεις: εργασία, εύτυχία, παρουσία, σοφία κλπ. ή ή λέξη εκπαίδευση: παιδεία, σχολείο, εκπαιδευτήριο κλπ. Οι σχέσεις που δημιουργούνται, μέ τον τρόπο αυτό όνομάζονται συνειρμικές (associatifs) και είναι in absentia.

Κάτω από τη διπλή άποψη ή γλωσσική μονάδα μπορεί νά συγκριθεί μέ μία κολόνα ενός οικοδομήματος: από τη μία μεριά θρίσκειται σέ σχέση μέ τό όλο οικοδόμημα και παίζει τό λειτουργικό της ρόλο (συνταγματική ή σχέση), από την άλλη μπορεί νά συγκριθεί μέ άλλες κολόνες· άν είναι δωρικού ρυθμού θά προκαλέσει στή μνήμη κολόνα ίωνικού, κορινθιακού κλπ. ρυθμού.

'Η λειτουργία της γλώσσας, που πραγματοποιεί την έπικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους—μέλη μίας κοινωνίας, κινείται μέσα στους δυό αυτούς άξονες, τό *συνταγματικό* και τόν συνειρμικό ή όπως τόν όνόμασαν άργότερα, *παραδειγματικό*.

Στή συνταχτική άνάλυση κι' έπομένως στήν κατανόηση των κειμένων ή άκόμη στή σύνθεση τους όφείλεται νά διαπιστωθούν τά συντάγματα, που μέσα σ' αυτά εκφράζονται συγκεκριμένες σχέσεις και άξίες, άποτέλεσμα έπιλογών αυτού που σύνθεσε τό κείμενο ή που πάει νά τό συνθέσει.

Στό μορφολογικό και στο λεξιλογικό μέρος της γλώσσας ό παραδειγματικός άξονας είναι εκείνος που δεσπόζει και συντελεί στήν ταξινόμηση των γραμματικών τύπων και κατηγοριών.

4.15. Σημειολογία.

Όλα αυτά τά χαρακτηριστικά της γλώσσας σά συστήματος, που της θέτουν όρια μέσα στο σύνολο των ανθρώπινων πραγμάτων και που της έπιτρέπουν την ταξινόμηση των στοιχείων της, μάς βοηθούν ν' άνακαλύψουμε ένα άλλο σπουδαίο χαρακτηριστικό της: ότι ή γλώσσα είναι σύστημα σημάτων που εκφράζουν ιδέες και γι' αυτό μπορεί νά συγκριθεί μέ τη γραφή, μέ τό άλφάβητο των κωφαλάων, μέ τίς συμβολικές τελετές, μέ τίς μορφές εύγένειας, μέ τά στρατιωτικά σήματα κλπ. που κι' αυτά είναι συστήματα· τό γλωσσικό όμως είναι τό σπουδαιότερο. 'Ετσι όδηγείται στο αίτημα «μίας επιστήμης που μελετάει τη ζωή των σημάτων στους κόλπους της κοινωνικής ζωής». Αυτή τη γενικότερη *επιστήμη των σημάτων* την όνομάζει σημειολογία. 'Η σημειολογία, τονίζει ό S. «θά μάς διδάσκει σέ τί συνίστανται τά σήματα, ποιοί νόμοι τά διέπουν. 'Επειδή όμως άκόμη δέν υπάρχει, δέν σημαίνει ότι δέν μπορεί νά υπάρξει· έχει δικαίωμα ύπαρξης και ή θέση της είναι καθορισμένη από τά πρίν». Μέσα, λοιπόν σ' αυτήν την άπέραντη επιστήμη της

σημειολογίας έντάσσει ό S. τη Γλωσσολογία, που άντικείμενον της έχει τη γλώσσα. «Γιά μάς, ύπογραμμίζει, τό γλωσσικό πρόβλημα είναι πρίν απ' όλα σημειολογικό και όλες οι άναπτύξεις άποκτούν τη σημασία τους από τό σπουδαίο αυτό γεγονός». 'Ο φωνητικός χαρακτήρας της γλώσσας τη διαφοροποιεί από τά άλλα σημειολογικά συστήματα, που μέσα σ' αυτά άνήκει όλοκληρωτικά. Μέ τη σημειολογία όχι μόνο ή γλωσσολογία έχει δικαίωμα ύπαρξης σάν αυτόνομης και άνεξάρτητης επιστήμης, αλλά και οι τελετές, οι συνήθειες, οι μύθοι κλπ. θά φωτιστούν περισσότερο και ή μελέτη τους άποχτά έπιστημονικό χαρακτήρα.

Μολονότι πέρασαν πάνω από 60 χρόνια από τότε που ό S. πρόβαλε τό αίτημα της Σημειολογίας σάν επιστήμης που μελετάει τη ζωή των σημάτων στο έσωτερικό της κοινωνικής ζωής, δέν μπορούμε σήμερα νά δεβαιώσουμε ότι ή 'Επιστήμη αυτή έχει όλοκληρωτικά συγκροτηθεί. 'Όποια πρόοδος έχει ως τώρα παρατηρηθεί, συνδέεται μέ την πρόοδο της Γλωσσολογίας και ή σημειολογία ή γλωσσική κατέχει τό προβάδισμα. 'Αναμφισβήτητη όμως είναι ή τάση όλων των ανθρώπινων επιστημών νά διαποτιστούν από τίς άρχές της γενικής σημειολογίας. Πολλοί που έπιχειρούν νά αναλύσουν τά κοινωνικά γεγονότα αναρωτιούνται άν όρισμένες δομές της κοινωνίας ή άκόμη οι μύθοι και άλλες εκδηλώσεις δέν θά έπρεπε νά θεωρούνται σά σημαίνοντα που όφείλουν νά έρευνήσουν τά σημαινόμενά τους. Πάντως προσπάθειες γιά νά συγκροτηθεί μία σημειολογία μή γλωσσική έχουν καταβληθεί. 'Αφήνοντας τόν 'Αμερικανό φιλόσοφο Peirce, που, χωρίς ν' αφήσει κανένα είδικό έργο, ύπογράμμισε ότι όλες του οι εργασίες έχουν τη σφραγίδα της σημειολογίας, καθώς και τίς σκέψεις του Γερμανού φιλοσόφου Ernst Cassirer, που οι μύθοι, ή θρησκεία, ή τέχνη, ή επιστήμη, ή ιστορία είναι γι' αυτόν «συμβολικές μορφές» σημειώνουμε τίς εργασίες του Eric Buysse (Les langues et le discours, 1943 και του R. Barthes. Κι' ό πρώτος ξεκινώντας από τόν S., διατύπωσε συστηματική θεωρία μή γλωσσικής σημειολογίας μέ βάση μή γλωσσικά σήματα, που ύπηρετούν την έπικοινωνία· πρόκειται γιά τη σημειολογία της έπικοινωνίας (σήματα όρώνων, σήματα Mors κλπ.). 'Ο δεύτερος, διατύπωσε τη θεωρία γιά τη σημασία που έχουν τά μή γλωσσικά σήματα, σά σύμβολα.

4.16. Συμπεράσματα

'Εδώσαμε μέ όλη τη δυνατή συντομία τά κυριότερα σημεία της γλωσσικής θεωρίας του F. de Saussure, όπως εκθέτονται στο περιώνυμο «Cours de linguistique générale». Είναι τά σημεία που άλλαξαν τη γλωσσική επιστήμη, ενώ την έκαναν επιστήμη—όδηγό των άλλων ανθρώπινων επιστημών. 'Η αντίληψη ότι ή γλώσσα είναι σύστημα, που τά στοιχεία του άλληλοσυνεχόμενα κι' άλληλοπροσδιοριζόμενα άποχτούν λειτουργικήν άξία χάρη σ' αυτή τη σχέση τους είναι ό προάγγελος της γλωσσολογίας που θά πάρει τό όνομα Δομική (Structurale). Οι διπλές, έξάλλου, διακρίσεις του Λόγου σέ όμιλία και γλώσσα, του γλωσσικού σήματος σέ σημαίνον και σημαίνόμενο, της θέσης των γλωσσικών στοιχείων, στή συγχρονική και διαχρονική προοπτική καθώς και του τρόπου λειτουργίας τους στο συνταγματικό και στο συνειρμικό ή παραδειγματικό άξονα είναι κατακτήσεις της γλωσσικής επιστήμης, που όφείλονται άποκλειστικά

στή μεγαλοφυΐα του F. de Saussure. Όλοι οι σύγχρονοι γλωσσολόγοι, ανεξάρτητα από διαφορές κι' αποκλίσεις μεθοδολογικής προπαντός φύσης, επεξεργάζονται σχολιάζουν κι' ερμηνεύουν όλες αυτές τις σωσσοριουριανές έννοιες, αλλά δεν τις απορρίπτουν.

5. Ό όρος δομή και ή δομική (structurale) γλωσσολογία.

5.1. Τί είναι δομή στη γλώσσα;

Είναι αλήθεια πώς ό όρος αυτός έχει συνδεθεί με τόν όρο σύστημα, πού καθιέρωσε ό S. Για νά ίδουμε την έννοια της άς παρακολουθήσουμε αυτούς πού την εισήγαγαν πρώτοι. Έχουμε ελπίε ότι τό «Cours de Linguistique Générale» πρωτοεμφανίστηκε στην άντάρα του Α' Παγκόσμιου πολέμου και δεν προσέχτηκε όπως του ταίριαζε.

Μιά ομάδα όμως γλωσσολόγων στο Πανεπιστήμιο της Πράγας και συγκεκριμένα οι R. Jakobson, K. Kracewsky και N. Troubetzkoy είχαν αντιληφθεί τη μεγάλη θεωρητική άξια του Cours και μέ βάση τις άρχές και τις πρωτότυπες αντιλήψεις του δούλευαν πάνω στο θέμα της φωνολογίας, κλάδου της γλωσσολογίας. Στο 1ο γλωσσολογικό συνέδριο στη Χάγη (1928) και στο 1ο συνέδριο σλαβικής φιλολογίας στην Πράγα (1929) παρουσίασαν τ' αποτελέσματα των έρευνών τους και διατύπωσαν μιά διακήρυξη (1929), συνταγμένη στα γαλλικά. Η διακήρυξη δημοσιεύτηκε στα πρακτικά του συνεδρίου της Πράγας με τόν τίτλο: «Προβλήματα και μέθοδοι πού απορρέουν από την αντίληψη της γλώσσας σά συστήματος «κι' άμέσως στον υπότιτλο διαδίδουμε: «δομική σύγκριση και γενετική σύγκριση» (comparaison structurale et comparaison génétique) πού φανερώνει τόν ιδιαίτερο προσανατολισμό των συντακτών της. (Η δομική θεώρηση της γλώσσας αντιτίθεται στη γενετική).

Στό κείμενο της διακήρυξης γίνεται λόγος για μέθοδο «πού επιτρέπει την αποκάλυψη των νόμων της δομής των γλωσσικών συστημάτων και της εξέλιξής τους». Κι' επειδή τό θέμα πού τους άπασχολεί είναι τό φωνολογικό σύστημα της γλώσσας, υπογραμμίζουν: «Τό αισθητηριακό περιεχόμενο των φωνολογικών στοιχείων είναι τό λιγότερο ουσιώδες· τό κύριο είναι οι άμοιβαίες τους σχέσεις στο έσωτερικό του συστήματος». Κι' άργότερα τό 1933, ό Troubetzkoy σέ μιά άλλη του εργασία θά τονίσει: «ή φωνολογία (...), ξεκινάει από τό σύστημα σάν οργανικό σύνολο, πού μελετάει τη δομή του· ένα φωνολογικό σύστημα δεν είναι μηχανικό άθροισμα μεμονωμένων (στοιχείων) φωνημάτων, αλλά ένα οργανωμένο όλο· τά μέλη του (φωνήματα) στη δομή τους ύπόκεινται σέ νόμους». Και καταλήγει: «ή σύγχρονη φωνολογία χαρακτηρίζεται για τό δομισμό της (structuralisme) και τη συστηματική της ολικότητα. Όλες οι επιστήμες τείνουν ν' αντικαταστήσουν τόν άτομισμό μέ τόν δομισμό». Έτσι στην αντίληψη του άτομισμού σά θεώρησης των φαινομένων αντιπαρατίθεται ό δομισμός.

5.2. Δομή στο φιλοσοφικό λεξικό του Lalande

Μέσα σέ λίγα χρόνια ή έννοια της δομής σάν αντίληψης για τη μελέτη του συστήματος ή των συστημάτων της γλώσσας καταχτά ολοένα και περισσότερους όπαδούς. Στο 1939, ό Δανός γλωσσολόγος Brøndal εξέδωσε τό περιοδικό «Acta Linguistica» πού τό χαρακτήρισε: «revue internationale de linguistique

structurale». Στο πρώτο κι' όλας τεύχος της παρατίθεται ό όρισμός της Δομής, όπως καταχωρείται στο «Φιλοσοφικό Λεξικό» από τό Lalande: «ή δομή, κατ' αντίθεση μέ τόν άπλό συνδυασμό στοιχείων, είναι ένα άπαρτισμένο σύνολο άλληλέγγυων φαινομένων, έτσι πού τό καθένα έξαρτάται από τά άλλα και δεν μπορεί νά είναι ό,τι είναι παρά μέσα και από τις σχέσεις μεταξύ τους».

5.3. Δομική γλωσσολογία.

Κι' άργότερα, όταν τη διεύθυνση του περιοδικού ανέλαβε ό γλωσσολόγος L. Hjelmslev, τό 1944, ανανεώνεται ό καθορισμός της περιοχής της δομικής γλωσσολογίας: «έννοούμε, γράφει ό L. Hjelmslev, μέ τη δομική γλωσσολογία ένα σύνολο έρευνών πού στηρίζονται στην ύπόθεση κατά την όποία είναι επιστημονικά νόμιμο νά περιγράψουμε τη γλώσσα σά νά ήταν ουσιαστικά μιά όντότητα αυτόνομη έσωτερικών έξαρτήσεων ή μέ μιά λέξη, δομή (...). Η άνάλυση αυτής της όντότητας επιτρέπει νά δγάλουμε σταθερά τά μέρη πού άλληλοέξαρτώνται και πού καθένα έξαρτάται από άλλα και δεν θά ήταν δυνατό νά νοηθούν ούτε νά όριστούν χωρίς αυτά τά μέρη.

Η δομή, λοιπόν, απ όπου και δομικός και δομομικός (structurale και structuralisme) νοείται σά δομή συστήματος ή συστημάτων μέ τη σωσσοριουριανή αντίληψη του όρου σύστημα. Πρωτοεμφανίστηκε σάν όρος γλωσσικός τό 1929 για νά υιοθετηθεί και νά χρησιμοποιηθεί σάν προοδιοριστικός όρος της σύγχρονης γλωσσολογίας. Πρόκειται μέ λίγα λόγια, για τις σχέσεις των στοιχείων του συστήματος, σχέσεις πού διακρίνονται για την άμοιβαιότητα και την άλληλεγγύη τους και οργανώνονται μέσα στο σύστημα σύμφωνα μέ δικούς τους κανόνες, προκειμένου τό σύστημα νά λειτουργήσει.

Μέ τόν όρισμό αυτό φαίνεται καθαρά ή κυριαρχία του συστήματος πάνω στα στοιχεία του, πού ή εύρεση της δομής τους είναι τό καθήκον του μελετητή. Έτσι αποκαλύπτεται ή οργανικότητα του όλου, ενώ οι μεταβολές του είναι μεταβολές των δομών του.

Η αντίληψη της δομής όπως την εκθέσαμε είναι ή αντίληψη πού έχει γίνει δεκτή στον εύρωπαϊκό χώρο· ή έννοια της λειτουργικότητας είναι όλοφάνερη. Διαφορετική όμως είναι ή αντίληψη της δομής στην Άμερική, όπως επιβλήθηκε μέ τό έργο «Language» του L. Bloomfield· στο έργο αυτό πού στάθηκε ή διδλος των Άμερικανών γλωσσολόγων ως τό 1960 περίπου· ή δομή νοείται σά σύνολο στοιχείων πού άνευρίσκονται μέ την κατάτμηση για νά ταξινομηθούν κατόπιν σέ τάξεις και κατηγορίες. Η έννοια της λειτουργικότητας άπορρίπτεται. Για την άμερικανική δομική γλωσσολογία θά επανέλθουμε άργότερα.

Στόν εύρωπαϊκό χώρο ή δομική γλωσσολογία βασίζεται κι' έμπνέεται από τη διδασκαλία του Saussure. Διατηρώντας σχεδόν όλες τις διακρίσεις πού εισήγαγε ό Δάσκαλος, δεν άπομακρύνεται από την κύρια θέση του: ότι ό ρόλος, ή λειτουργία της γλώσσας σά συστήματος είναι ή έπικοινωνία των μελών της κοινότητας, ενώ για τους συγκριτιστές τό γεγονός αυτό στάθηκε ή αίτια του έκφυλισμού της.

Χαρακτηριστικό έπομένως γνώρισμα των Σχολών πού έχουν δημιουργηθεί στην Εύρώπη είναι ό λειτουργισμός τους· οι δομές των γλωσσικών συστημάτων ύπηρετούν μιά λειτουργία. Στη γενικότερη αυτή Λειτουργική Σχολή, έχουν έμφανι

στεί, διαφορές, ανάλογα με την έμφαση που δίνουν στα μερικά-τερα συστήματα ή ακόμη και τις μεθόδους που εφαρμόζουν στη μελέτη της γλώσσας.

5.4. Συμπεράσματα

Η *δομή*, λοιπόν, σάν έννοια που χρησιμοποιείται στη γλωσσολογία, έννοια θεμελιακή, που χαρακτήρισε τη γλωσσολογία της εποχής μας ως *δομική*, γιά νά χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια σά μιά γενικότερη αντίληψη, που διέπει τά φαινόμενα μέ τόν όρο *δομοσμός* (structuralisme), είναι *δομή συστήματος* ή *συστημάτων*. Η σωσσιουριανή έννοια τού συστήματος, έχει απόλυτα υίοθετηθεί. Στην παρατέρα έρευνα τών στοιχείων τού συστήματος, αποκαλύπτονται οι μεταξύ τους σχέσεις, πάντοτε άμοιβαίες και άλληλέγγυες, που οργανώνονται σύμφωνα μέ κανόνες τού ίδιου τού συστήματος. Μέ λίγα λόγια: *δομή* είναι ή κάτω από ορισμένους κανόνες ενός συστήματος οργάνωση τών στοιχείων του (μονάδων) διαφορετικών πάντοτε και έναντιω-νόμενων, που διακρίνονται γιά τήν άμοιβαιότητα και τήν άλλη-λεγγύη μεταξύ τους. Από μεθοδολογική άποψη: τό σύστημα κατέχει τήν κυριαρχική θέση, ό μελετητής όμως όφείλει νά βρεί τή δομή τών στοιχείων του, που μπορεί νά διαφέρουν από τό ένα σύστημα στό άλλο και νά δείξει τήν οργανικότητά του· οι μεταβολές τού συστήματος είναι μεταβολές τών δομών του.

6. Οι γενικές μεθοδολογικές άρχές που ισχύουν στη δομική γλωσσολογία.

6.1. Άνεξάρτητα από τις διάφορες σχολές όπως τις αναφέ-ραμε, υπάρχουν ορισμένες μεθοδολογικές άρχές που ισχύουν στη δομική γλωσσολογία και που δέν ισχυαν στό παρελθόν. Οι άρχές αυτές είναι: ή *προτεραιότητα μελέτης της όμιλούμενης* κι' όχι της γραφόμενης γλώσσας:

— ή *προτεραιότητα της περιγραφικής* (και ταυτόχρονα έξηγη-τικής) *μελέτης* άπέναντι στην κανονιστική ή ρυθμιστική.

— ή *προτεραιότητα της συγχρονικής περιγραφής* άπέναντι στη διαχρονική.

6.2. Η άρχή της *προτεραιότητας* της *όμιλούμενης γλώσσας* στηρίζεται στό γεγονός ότι είναι ή άρχαιότερη και καθολικά χρησιμοποιούμενη. Η εμφάνιση της και ή χρησιμοποίηση της σά μέσου επικοινωνίας συμπίπτει μέ τις άρχές της ίδιας της κοινωνίας. Κανείς δέν μπορεί νά ισχυριστεί ότι υπάρχει κοινο-νία ανθρώπων χωρίς γλώσσα γιά νά επικοινωνούν μεταξύ τους· αντίθετα, ή γραφόμενη χρονολογείται έδώ και μερικές χιλιάδες χρόνια, χωρίς νά σημαίνει αυτό ότι όλες οι γραφόμενες έχουν τήν ίδια ηλικία.

Όρισμένες έγιναν γραφτές πριν από 1000 μόνο χρόνια, ενώ άλλες μόλις τελευταία άρχισαν ν' άπεικονίζονται μέ τή γραφή. Έξάλλου οι άνθρωποι πρώτα μαθαίνουν νά μιλάνε κι' ύστερα νά γράφουν. Κι' ακόμη, που είναι και τό σπουδαιότερο, τά συστήματα γραφής στηρίζονται στίς μονάδες της όμιλούμενης, που άνήκουν σέ τρεις τύπους: τούς ήχους, τις συλλαβές και τις λέξεις, γι' αυτό και τά συστήματα: άλφαθητικό, συλλαβικό και ιδεογραφικό. Συσχετισμός όμως άνάμεσα στη γενική δομή της γλώσσας και στό σύστημα γραφής που χρησιμοποιεί δέν ύπαρ-

χει. Η άλλαγή ενός καθιερωμένου συστήματος γραφής μέ ένα άλλο σύστημα δέν συνεπιφέρει καμιά άλλαγή της δομής της συγκεκριμένης γλώσσας (παράδειγμα τουρκικής, κινεζικής).

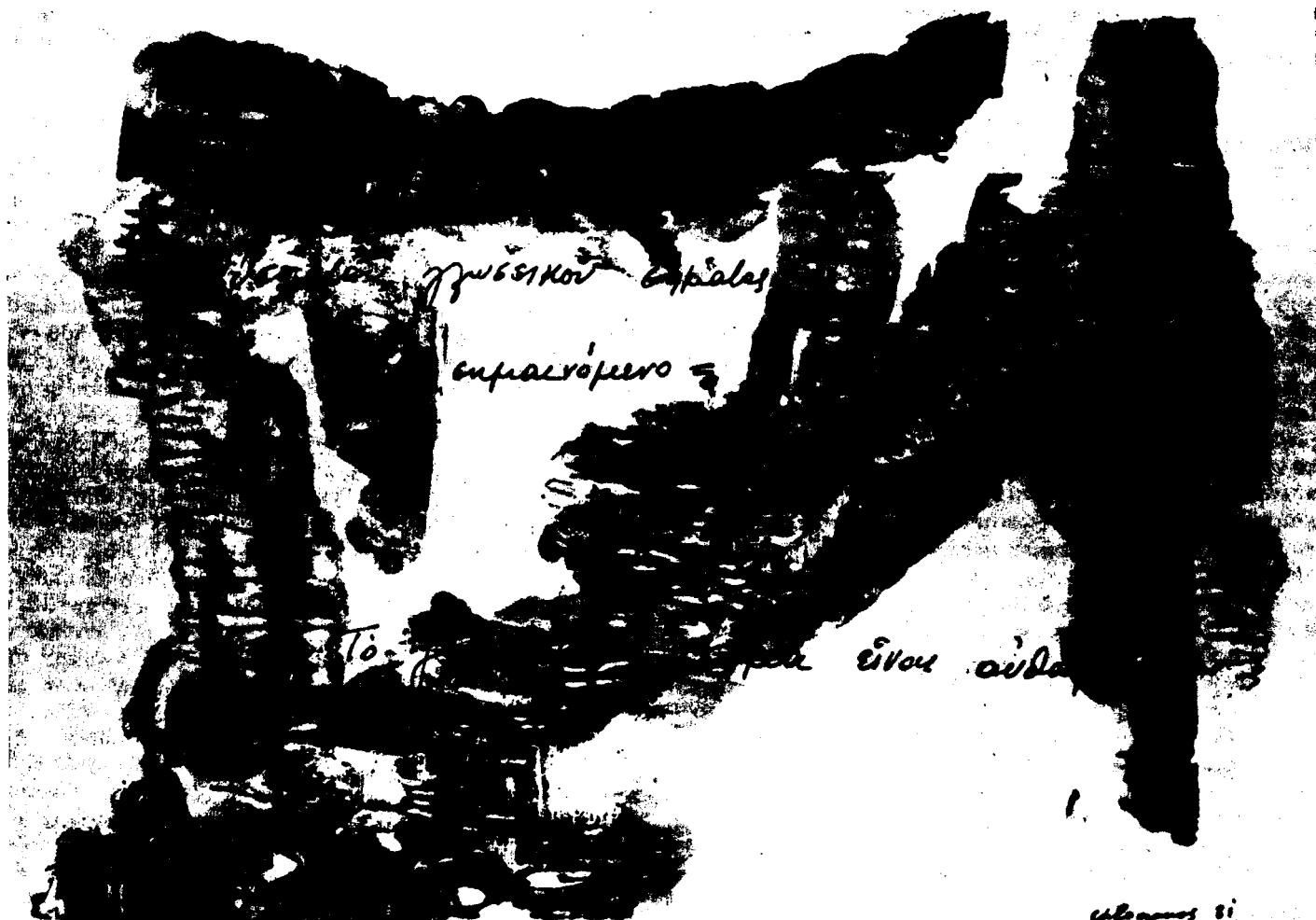
Μολονότι ή γραφομένη είναι ή άπεικόνιση της όμιλούμενης (ιδιαίτερα εκείνη που οι μονάδες είναι οι ήχοι και άπεικονίζε-ται μέ τό άλφάβητο) μέσα στό χρόνο παρουσιάζουν διαφορές· όσο μάλιστα παλαιά είναι ή γραφή μιάς γλώσσας τόσο πιο μεγάλη γίνεται ή διαφορά της μέ τήν όμιλούμενη· ή τελευταία κάτω από τήν επίδραση διαφόρων παραγόντων, και ιδιαίτερα κάτω από τήν άρχή της οικονομίας, αλλάζει, ενώ ή πρώτη διατηρεί παγιοποιημένες τις μορφές. Χτυπητή είναι ή περίπτω-ση της γλώσσας μας· προφέρουμε τις λέξεις μέ ήχους που δέν άντιστοιχούν στα γράμματα, που άπεικόνιζαν κάποτε συγκεκριμένους ήχους· είναι, συνείδηση κλπ. Έτσι έχουμε τις όμό-χες λέξεις: κλίμα—κλήμα, χοίρος—χήρος, υιός—ιός. Η γλώσσα ή όμιλούμενη, πολλές φορές, καταργεί τις διαφορούμενες λέξεις και τις άντικαθιστά μέ άλλες (γουρούνι, γιός κλπ.). Αυτό όμως δέν σταματάει τό χάσμα άνάμεσα στη γραφόμενη και όμιλούμε-νη· ή πρώτη διατηρεί τήν ιστορία της γλώσσας, ή δεύτερη παρουσιάζει τή σύγχρονη χρήση της. Έτσι σήμερα αναγκάζο-μαστε νά προσφέρουμε τά άρχαία έλληνικά μέ τήν σύγχρονη προφορά μας, γεγονός που καθιστά τόσο δύσκολη και κουρα-στική τήν άρχαία ελληνική, ενώ παράλληλα γράφουμε τή γλώ-σσα που μιλάμε μέ τήν όρθογραφία της άρχαίας (άλλη κι' αυτή δυσκολία). Πρόκειται πάντως γιά ένα πρόβλημα που είναι δύσκολο νά λυθεί σέ γλώσσες που διαθέτουν μεγάλη ιστορία (γαλλική). Όστόσο μιά άπλοποίηση, χωρίς ούτε ή ιστορία νά εξαφανίζεται αλλά ούτε και οι δυσκολίες νά είναι άξεπέραστες, είναι άναγκαία προκειμένου γιά τή γλώσσα μας, τήν νεοελληνι-κή δημοτική.

Υπάρχουν περιπτώσεις —άλλά σπάνιες— που ή γραφόμενη είναι έντελώς άνεξάρτητη από τήν όμιλούμενη, όπως ή λατινική στό Δ. Μεσαίωνα και ή άττικίζουσα στό Βυζάντιο. Έχουμε μιλήσει γιά τούς σκοπούς που ύπηρετούσε και ή μιά και ή άλλη. Σέ τέτοιες περιπτώσεις έρχεται ή σύγκριση και τελικά επιβάλλεται ή όμιλούμενη που ύψώνεται σέ γραφόμενη, δη-μιουργώντας έτσι τή δική της παράδοση. Στο Βυζάντιο, ή περίπτωση δέν ήταν έντελώς όμοια μέ εκείνη της Δυτ. Ενώ ή όμιλούμενη (έκτός από τις ξενικές επιδράσεις, λατινικές κλπ) όχι μόνον προερχόταν από τήν Άλεξανδρινή Κοινή, που κι' αυτή πάλι από τήν Άττικο-Ίωνική, αλλά διατηρούσε στό λεξιλογικό επίπεδο σχεδόν όλα τά στοιχεία της άρχαίας, πολλά από τά στοιχεία της άρχαίας στό μορφολογικό επίπεδο καθώς και της σύνταξης· ή προφορά ήταν έντελώς άλλαγμένη· ήταν σχεδόν όπως ή σημερινή. Η Βυζαντινή Κοινή όμιλούμενη που πάλευε μέ τήν άττικίζουσα γραφόμενη και πιθανόν όμιλούμενη από έλάχιστους σοφούς, έκφράζει μιά άλλη κατάσταση της ίδιας της άρχαίας γλώσσας, δέν είναι γλώσσα άνεξάρτητη άπ' τήν άρχαία ελληνική, όπως συνέβαινε μέ τή γαλλική ή τήν ιταλική σέ σχέση μέ τή λατινική. Τό ίδιο ή σημερινή όμιλούμε-νη ελληνική είναι μιά κατάσταση της βυζαντινής όμιλούμενης. Άντίθετα ή άττικίζουσα γραφόμενη βυζαντινή, που σημείωνε πότε—πότε άναλαμπές και έξάρσεις, εξέφραζε μιά προσπάθεια έπιστροφής, όπως δίδασκαν οι άλεξανδρινοί γραμματικοί ενώ

τό κλίμα, τό γλωσσικό αίσθημα ήταν άλλαγμένο· οί ίδιοι οί σοφοί (τύπου Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Ψελλοῦ κλπ., πού κόβονταν γιά τήν ἀττικίζουσα) ἀνατράφηκαν πρῶτα μέ τήν μητρική τους γλώσσα, τήν κοινή Βυζαντινή-Ἑλληνική κι' ἐνδεχομένως μέ διαλεκτικά κατά περιοχές στοιχεία κι' ὕστερα σπούδασαν τήν ἀρχαία μέ τή γοητευτική δύναμη καί τῆς ἴδιας σά γλώσσας καί πῶν κειμένων πού ἐξεφράζε. Χρησιμοποίησαν τή μορφολογία, τό λεξιλόγιο, τή σύνταξη ἀκόμη τῆς ἀρχαίας· τήν προφορά της ὅμως ὄχι. Οὔτε μακρές οὔτε βραχείες συλλαβές αἰσθάνονταν οἱ βυζαντινοί, μαζί τους καί οἱ σοφοί ἀττικιστές· τό φωνηεντικό σύστημα δέν περιλάβαινε παρά 6 φωνήεντα καί ἀπό τόν 10ον αἰῶνα 5., ὅπως καί σήμερα. Γι' αὐτό καί τά σφάλματα ὄχι μόνο ὀρθογραφικά πολύτιμα γιά τή φωνητική, ἀλλά καί μορφολογικά καί συναχτικά καί λεξιλογικά. Τό

γλωσσικό αἶσθημα πού ριζώνει στήν παιδική ηλικία καθώς καί ἡ ζωντανή πραγματικότητα πού τούς περιέβαλλε δέν τούς ἀφῆνε ἀνεπηρέαστους.

Ἄν ὑπάρχει μιὰ διαφορά πραγματική ἀνάμεσα στήν ὁμιλούμενη καί γραφόμενη, πέρα ἀπό τίς διαφορές πού καθορίζονται ἀπό τήν ἱστορία, εἶναι ἡ διαφορά τῆς ὕλικῆς οὐσίας μέ τήν ὁποία ἐκφράζεται ἡ καθεμίά τους· ἡ ὕλική οὐσία τῆς πρώτης εἶναι ὁ ἦχος πού παράγουν τά φωνητικά ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου καί μόνο. Μιλᾶμε χωρίς νά ἔχουμε ἀνάγκη νά βλέπουμε, νά σταματᾶμε τό περπάτημά μας, τίς κινήσεις τῶν χεριῶν μας κάνοντας ἄλλες ἐργασίες ἢ τίς κινήσεις ἄλλων μελῶν τοῦ σώματός μας. Μόνο πού ἡ ὁμιλία μας δέν ἔχει καμιά διάρκεια κι' οὔτε μπορεί ν' ἀπευθυνθεῖ σέ μακρινές ἀποστάσεις. Ἀντίθετα ἡ γραφόμενη ἐκφράζεται μέ ἄλλη οὐσία κι' ὄχι τόν ἦχο· μέ ἐξωτερικά ἐργαλεῖα: πέννα, μελάνι, μολύδι, σμίλη.

γραφομηχανή, χαρτί, πέτρα, μεμβράνη κλπ. Οι ούσιες πού χρησιμοποιεί έχουν τό χάρισμα τής διάρκειας, τής επικοινωνίας μέ μακρινές αποστάσεις. Παγιοποιεί τίς μορφές. Τά προσόντα αὐτά ἔδωσαν μεγάλο γόητρο στή γραφόμενη, πού οἱ παραδοσιακοί γραμματικοί αὐτήν ἀναγνώριζαν ὡς γλώσσα ἄξια μελέτης. Στήν ἐποχή μας ὅμως ἡ ὁμιλούμενη χρησιμοποιεῖται γιά ἐπικοινωνία μέ μακρινές αποστάσεις καθὼς καί μπορεί νά διαρκέσει μέσα στό χρόνο (μαγνητόφωνα κλπ.). Καί μιά ἄλλη διαφορά ἀκόμη ἀνάμεσα στήν ὁμιλούμενη καί γραφόμενη: διαφορά ὕφους· ἡ πρώτη διαθέτει τήν ἁμεσότητα ἀλλά καί τό ἀνοργάνωτο, τό παραμελημένο· τό ἀντίθετο συμβαίνει μέ τή γραφόμενη.

6.3. Ἡ δευτέρα μεθοδολογική ἀρχή, ἡ προτεραιότητα τῆς περιγραφικῆς μελέτης τῆς γλώσσας ἀπέναντι στήν κανονιστική ἢ ρυθμιστική, ἀντιτίθεται στήν ἀντίληψη ὅτι ἡ γραφτὴ γλώσσα καί μάλιστα σέ μιά εἰδική μορφή τῆς, τῆ φιλολογικῆς, εἶναι πιό καθαρὴ καί πιό ὀρθή ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἄλλη γραφόμενη ἢ ὁμιλούμενη. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἀποδείχθηκε πῶς δὲν ἔχει κανένα ἐπιστημονικὸ ἔρεισμα. Ἡ γλώσσα οἰασδήποτε κοινότητας ἀνθρώπων ἔχει τοὺς δικούς της νόμους λειτουργίας κι' ἐπομένως ὁ εἰδικὸς ὀφείλει νά τὴν περιγράψει κι' ὄχι νά γίνεῖ ὁ νομοθέτης τῆς· τέτοιο ρόλο δὲν μπορεί νά τὸν παίξει τό ἄτομο ὅσο σοφὸ κι' ἂν εἶναι. Νομοθέτης τῆς γλώσσας εἶναι τό κοινωνικὸ σύνολο, πού περικλείει σοφοὺς καί ἄσοφοις.

Ἡ παρέμβαση γιά κανονισμό τῆς γλώσσας ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς διαφθορᾶς τῆς γλώσσας, ὅποτε ὑπάρχει χρέος στοὺς αὐτόκλητους θεματοφύλακες νά τὴ διασώσουν. Ἀλλὰ ἡ διαφθορά στή γλώσσα δὲν ὑπάρχει· διαφθορά ὀνόμασαν τὴ μεταβολὴ τῆς καί τὴν ἐξέλιξή της, πού συντελεῖται ἀπὸ τὴ φύση τῶν στοιχείων πού τὴ συναπαρτίζουν καί τὴ λειτουργία της πού εἶναι ἀσταμάτητη. Νά κατακρίνουμε τίς μεταβολές καί τὴν ἐξέλιξή τῆς γλώσσας εἶναι νά κατακρίνουμε τὴν ἰδια τὴ ζωὴ πού ἀλλάζει διαρκῶς κάτω ἀπὸ τίς διαφορὲς ἀνάγκες. Ὅλες οἱ γλώσσες εἶναι συστήματα, ἀποτελεσματικά καί βίωσιμα, ἐπικοινωνίας γραφτῆς καί προφορικῆς, συστήματα πού ἀνταποκρίνονται στίς πολλαπλές ἀνάγκες αὐτῶν πού τίς χρησιμοποιοῦν. Ὅταν αὐτές οἱ ἀνάγκες ἀλλάζουν, κι' οἱ γλώσσες τεῖνουν νά προσαρμοστοῦν στίς καινούργιες καταστάσεις. Ἀν καινούργιοι ὅροι θεωροῦνται ἀναγκαῖοι, γιατί τό ἀπαιτοῦν οἱ καιροί, θά μποῦν στό λεξιλόγιο εἴτε σὰ δάνεια εἴτε δημιουργούμενα ἀπὸ τὴ δυνατότητα παραγωγῆς τῆς ἰδίας τῆς γλώσσας. Μορφές παλαιότερων καταστάσεων μιάς γλώσσας ἀχρηστεύονται ἢ ἀντικαθίστανται μέ ἄλλες· ὅμως ποτέ δὲν θά πάψει τό σύστημα νά λειτουργεῖ. Χάθηκε τό ἀπαρέμφατο τῆς ἀρχαίας, ἡ νέα ἑλληνικὴ χρησιμοποίησε δευτερεύουσα πρόταση στή θέση του· χάθηκε ἡ δοτικὴ, ἀλλὰ τὴ θέση της τὴν πῆρε ἓνα ἐμπρόθετο ἢ μιά ἄλλη πτῶσις. Ἡ ἑλληνικὴ δὲν ἔπαυε νά λειτουργεῖ μέ τρόπο τέλειο. Ἡ γλώσσα πάντοτε δημιουργεῖ ἰσορροπίες, κι' ὅταν ἀκόμη συνυπάρχουν παλιά καί καινούργια στοιχεῖα, πού ἀντιπαλεύουν μεταξὺ τους, στή διαπάλη θά ἐπικρατήσει τό καινούργιο δίχως ἀμφιβολία. Ἡ περιγραφή, λοιπόν, μπορεί νά δώσει μέ ἀκρίβεια κάθε τι πού συμβαίνει στή γλώσσα μιάς κοινότητος: τὴ σταθερότητα τῆς λειτουργίας ἢ τίς διακυμάνσεις της, τίς τάσεις της ὅπως καί τοὺς ἀνασχετικούς παράγοντες τῆς λειτουργίας της.

Ὡστόσο δὲν μπορεί νά παραγνωριστεῖ ἡ κανονιστικὴ μελέτη τῆς γλώσσας· ἔχει λόγο ὑπαρξῆς. Λόγοι πολιτικοί, κοινωνικοί, πολιτιστικοί ἐπέβαλαν πολλές φορές τὴν καθιέρωση μιάς διαλέκτου μέσα σέ μιά κοινότητα ἀνθρώπων, πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα ἰδιώματα. Σέ τέτοιες περιπτώσεις μιά ὁμοιομορφία τῆς γλώσσας προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα, ἰδιαίτερα ἀπὸ ἀποψη διοίκησης καί ἐκπαίδευσης. Ἡ ρύθμιση τότε ἔχει τὴ νομιμότητά της· μιά διάλεκτος τότε ὑψώνεται σέ ἐθνικὴ γλώσσα σέ βάρος ἄλλων. Καί γιά νά ὑψωθεῖ μιά διάλεκτος σέ ἐθνικὴ γλώσσα μέσα σέ γεωγραφικά πλαίσια ὁρισμένα πού ἐξασφαλίζουν μιά ἐνότητα, παίζουν τό ρόλο τοὺς κοινωνικοί, πολιτικοί παράγοντες. Ἔτσι, λ.χ., ἡ διάλεκτος τῆς Τοσκάνης ἔγινε ἡ ἐθνικὴ γλώσσα τῶν Ἰταλῶν· ἡ πελοποννησιακὴ, ἔγινε ἡ γλώσσα τοῦ νεοϊδρυμένου ἑλληνικοῦ Κράτους. Στήν ἑλληνικὴ περίπτωσιν τὰ πράγματα εἶναι περισσότερο περίπλοκα· ἔδῳ ἔχουμε τὴ διγλωσσία, πού τὴν κληρονομήσαμε ἀπὸ παλιά· ἡ καθαρεύουσα εἶναι ὁ κανὼνας γιά τὴ διοίκηση, γιά τὴν ἐκπαίδευση γιά τὴν ἐκκλησία, χωρὶς νά εἶναι διάλεκτος ἐνὸς μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Δέν θά σταθοῦμε στή διαμάχη γιά τό «γλωσσικὸ πρόβλημα» τοῦ τόπου μας. Ἡ δημοτικὴ κοινὴ, πού στηρίζεται σὸ πελοποννησιακὸ ἰδιῶμα, ὅπως καλλιεργήθηκε κατόπιν στήν πρωτεύουσα μέ τὴ φυσικὴ τῆς ἀκτινοβολία, κατόρθωσε στίς ἡμέρες μας νά ἀναγνωριστεῖ, κι' αὐτὸ ὅμως μέ κάποια δειλία: «δίχως ἀκρότητες» ὑπογραμμίζει ἡ σχετικὴ ἀπόφαση τῆς Κυβέρνησης. Καί θ' ἀνατεθεῖ σέ εἰδικούς νά ρυθμιστεῖ ἡ δημοτικὴ μας γλώσσα δίχως «ἀκρότητες». Ὁ κανονισμὸς λοιπόν, τῆς γλώσσας, πού τὴ νομιμότητά του ἀναγνωρίζει, σέ εἰδικές περιπτώσεις, ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη ἔχει καυτὴ ἐπικαιρότητα σέ μᾶς. Προϋποθέτει, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὴν ἐξακρίβωση τῆς κατάστασης τῶν διάφορων ἐπιπέδων τῆς γλώσσας μας, κατάστασης πού ἔχει ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μας κοινότητα. Ὅσοι ἀναλάβουν τό ρόλο τοῦ «ρυθμιστῆ» πρέπει ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ προσωπικὲς προτιμήσεις πού ἐνδέχεται νά ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ ἐπιδράσεις μιάς ἀρχαιοπληκτικῆς παιδείας. Ἡ δημοτικὴ φιλολογικὴ μας παράδοση σέ συνδυασμὸ μέ τὴ ζωντανὴ ὁμιλία ὀφείλουν ν' ἀποτελέσουν τὴ βάση τῆς ρύθμισης πού ἔχει ἐξαγγελθεῖ. Χρειάζεται ὅμως προηγουμένως ἡ ἀνάλογη μελέτη, πού ὅσο μπορεί νά ἔξει κανεὶς δὲν ἔχει γίνεῖ. Ἡ γραμματικὴ Τριανταφυλλίδη εἶναι μιά βασικὴ μελέτη· πέρασαν ὅμως ἀπὸ τότε πάνω ἀπὸ 35 χρόνια.

Γενίκευση τῆς ἀρχῆς γιά τὴν προτεραιότητα τῆς περιγραφικῆς ἀπέναντι στήν κανονιστικὴ μελέτη εἶναι μιά ἄλλη: ὅτι οἱ γλώσσες, ὅσο καθυστερημένοι καί ἀκαλλιέργητοι κι' ἂν εἶναι οἱ ἀντίστοιχοι πληθυσμοί πού τίς μιλοῦν, ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ἐνδιαφέροντος τῆς σύγχρονης γλωσσολογίας. Ἀνάμεσα σὰ διάφορα στάδια πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης τῶν κοινωνιῶν καί σὸν τύπο γλώσσας, πού ἀντιστοιχεῖ σὰ στάδια αὐτὰ δὲν ὑπάρχει κανένας συσχετισμός. Ἀπὸ τὴ μελέτη χιλιάδων γλωσσῶν ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι κάθε γλώσσα ὅσο «πρωτόγονη» κι' ἂν εἶναι, ἀποτελεῖ περίπλοκο καί ἐξελιγμένο σύστημα ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων πού τὴ χρησιμοποιοῦν. Ἡ ἰσότης, ἐπομένως, δικαιωμάτων γιά τὴ μελέτη ὅλων, γενικὰ τῶν γλωσσῶν, αἶτημα κάποτε ρομαντικόν, εἶναι σήμερον ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη. Ἀν μιά κοινωνία ἀνθρώπων σ' ἓνα συγκεκριμένο στάδιο πολιτιστικῆς τῆς ἀνάπτυξης δὲν διαθέτει μέσα ἐκφράσεως ὅπως μιά

λη κοινωνία, αυτό δεν σημαίνει ότι η γλώσσα της πρώτης ναι κατώτερη από τη γλώσσα της δεύτερης. Είναι γιατί ο υλιτισμός του συγκεκριμένου λαού δεν είναι ο ίδιος με του λου· αν άνεθεί πολιτιστικά και οι άνάγκες επιβάλλουν νά χρησιμοποιήσουν έκφραστικά μέσα άνάλογα, τό ίδιο τό γλωσσικό σύστημα θά μπορέσει, δίχως ν' αλλάξει ποιότητα, ν' ιταποκριθεί στίς καινούργιες αυτές άνάγκες. Γλώσσα, όπως ρει είπωθει, δεν είναι μόνο τό λεξιλόγιο, είναι ή δομή ενός συστήματος, πού γνωρίζει τούς δικούς του λειτουργικούς νό-νους.

6.4. Μιά τρίτη άρχή πού κατευθύνει τή σημερινή γλωσσολο-ία, άνεξάρτητα από σχολές είναι ή *προτεραιότητα της συγχρο-ικής περιγραφής στη μελέτη της γλώσσας απέναντι στη δια-χρονική*. 'Η σωσσιουριανή αυτή διάκριση έχει καθολικό κύρος. 'Η συγχρονική περιγραφή μιās γλώσσας είναι ή μελέτη της ατάστασής της σέ μιā δεδομένη στιγμή. Μέ τήν έκφραση δεδομένη στιγμή» έννοούμε μιā διάρκεια χρόνου, πού τό ύστημα της γλώσσας, παρ' όλες τίς ένδεχόμενες μερικές μετα-ολές του, διατηρεί τήν άποκατεστημένη ισορροπία του· χρόνι-ά μπορεί νά προσδιοριστεί άνάλογα: σέ 30, 50, 100 ή και ερισσότερα χρόνια. Γλώσσες, όπως ή ελληνική, πού παρου-ιάζει άργή εξέλιξη οι «δεδομένες στιγμές» της μπορεί νά είναι αι 100 και 200 ή και περισσότερα χρόνια. Κι' άκόμη, μέ τόν ρο «συγχρονική περιγραφή» δεν νοείται ύποχρεωτικά ή περι-ραφή και άνάλυση μιās σύγχρονης ζωντανής γλώσσας· συγχρονική περιγραφή και άνάλυση μπορεί νά γίνει σέ γλώσσες νεκρές» ή σέ καταστάσεις γλωσσών πού έχουν πιά ξεπεραστεί. Απαραίτητη προϋπόθεση σέ τέτοιες περιπτώσεις είναι νά πάρχουν στη διάθεσή μας γραφτά τεκμήρια ικανά νά επιτρέ-ουν μιā τέτοια μελέτη. 'Η άττική, λ.χ., διάλεκτος, μέ τήν ιφθονία των τεκμηρίων πού μās παρέχει προσφέρεται σέ μιā συγχρονική περιγραφή κι' άνάλυση κατά τρόπον ιδανικό. Μέ-ια στά πλαίσια της συγχρονικής μελέτης έντάσσεται και ή μελέτη της γλώσσας ενός συγγραφέα ή κι' άκόμη ενός διδλίου νός συγγραφέα. Τέτοιες μάλιστα επί μέρους μονογραφίες, μέ ό χαρακτηριστικό της έξαντλητικότητας, είναι πολύτιμες και ημβάλλουν στη γενική γλωσσολογία, πέρα από τό γεγονός ότι ρωτίζεται τό κείμενο του συγγραφέα από τήν άποψη του εριεχομένου ή ύπογραμμίζεται τό ιδιαίτερο ύφος του.

'Αντίθετα ή διαχρονική μελέτη της γλώσσας είναι ή περι-ραφή της εξέλιξης της μέσα στά πλαίσια του χρόνου. Μιά :έτοια μελέτη της ελληνικής μπορεί νά κινηθεί από τή στιγμή της εμφάνισης των πρώτων γραφτών τεκμηρίων ως τά σήμερα ή /ά σταθεί στην εξέλιξη της μέσα σέ μικρότερα χρονικά όρια· από τό 10ο αι. ως τόν 15ο κ.ο.κ.

'Αλλά όταν έχουμε δεχτεί ότι ή γλώσσα είναι ένα σύστημα, του τά στοιχεία του σχετιζόμενα λειτουργικά συνθέτουν μιā συγκεκριμένη κατάσταση, χρονικά καθορισμένη, οι διαχρονι-ές θεωρήσεις δεν είναι άρμόδιες. 'Η παρομοίωση του σκα-κιού, πού έκαμε ο Saussure, αποδίδει τήν πραγματικότητα στη γλώσσα: στην πορεία μιās παρτίδας, ή κατάσταση της σκακιέ-ρας αλλάζει συνεχώς, αλλά σέ κάθε στιγμή μπορεί νά περιγρα-φεί χωρίς νά λάβουμε ύπ' όψη ύστερα από πόσα κι' από ποιά χτυπήματα και μέ ποιά σειρά οι άντίπαλοι έφτασαν σ' αυτό τό ημείο, σ' αυτήν τήν κατάσταση. Και ή γλωσσική κατάσταση

μπορεί νά περιγραφεί άνεξάρτητα από εκείνη πού προηγήθηκε. Στην άρχαία ελληνική, ή γραμματική κατηγορία του αριθμού έκφραζόταν μέ τόν ένικό, τό δυϊκό και τόν πληθυντικό· στην άλεξανδρινή έκφράζεται μέ τόν ένικό και πληθυντικό μόνο· αυτός πού περιγράφει τήν άλεξανδρινή κοινή διαπιστώνει τήν κατάσταση αυτή και παρατηρεί ότι ή έννοια του δυϊκού έξαφα-νίστηκε κι' απορροφήθηκε από τόν πληθυντικό. Δεν τόν ένδια-φέρουν οι διαδικασίες αυτής της άλλαγής. 'Αλλωστε αυτός πού μιλάει μιā δεδομένη γλώσσα— έφ' όσον δεν είναι είδικός— έχει πολύ λίγη γνώση, αν όχι και καμιά της ιστορικής της εξέλιξης· έμαθε τή γλώσσα του κατά τρόπο φυσικό μέ τούς κανόνες της ·ού κυριαρχούσαν στίς όμιλίες του στενού ή του πλατύτερου κοινωνικού του περιβάλλοντος. Αυτούς τούς κανόνες, όπως λειτουργούν στίς όμιλίες του κοινωνικού συνόλου, όφείλει νά περιγράψει ένας μελετητής· και μιā τέτοια περιγραφή δεν είναι παρά συγχρονική.

'Η προτεραιότητα της συγχρονικής μελέτης επιβάλλεται και για ένα άκόμη λόγο: για τή διαχρονική περιγραφή. 'Η τελευ-ταία προϋποθέτει τήν άνάλυση διαφόρων γλωσσικών καταστά-σεων πού διαμορφώνουν τα στάδια εξέλιξης μιās γλώσσας. 'Η σύγκριση των δυό ή και περισσότερων συγχρονικών καταστά-σεων μās δείχνει τίς μεταβολές πού πραγματοποιήθηκαν μέσα στο χρόνο. Δεν ύπάρχει κανένας λόγος ή καλύτερα είναι άντιε-πιστημονικό ν' άπομονώσει κανείς τά στοιχεία για νά βρει τήν ιστορία τους. Τά γλωσσικά στοιχεία δεν άπομονώνονται από τό σύστημα· λειτουργούν μέσα σ' αυτό. 'Όταν κανείς μελετήσει τήν κατάσταση της άλεξανδρινής κοινής κι' ύστερα τήν κατά-σταση της βυζαντινής όμιλούμενης, θά διαπιστώσει τά στοιχεία της πρώτης και τά στοιχεία της δεύτερης· ή σύγκριση μεταξύ τους θά δείξει τί άλλαγές μεσολάβησαν. 'Ετσι ή διαχρονία παρουσιάζεται φυσικά κι' άβίαστα. Και οι άλλαγές πού πραγ-ματοποιήθηκαν άνάμεσα στίς δύο αυτές καταστάσεις δεν είναι άποτέλεσμα της λειτουργίας του χρόνου, όπως συμβαίνει στη βιολογία, λ.χ., όπου τά κύτταρα λόγω από τον χρόνο γερνούν και πεθαίνουν. Οι παράγοντες έσωτερικοί και έξωτερικοί της γλώσσας δρουν μέσα στο χρόνο και προκαλούν τή μετάβαση από τή μιā στην άλλη γλωσσική κατάσταση.

'Η συγχρονική άκόμη περιγραφή έξασφαλίζει τήν μελέτη όλου του φάσματος των γλωσσικών παραλλαγών μιās κοινότη-τας ανθρώπων, πού περιλαμβάνει ομάδες διαφορετικές από τήν άποψη της ηλικίας, του τόπου καταγωγής ή του τόπου παραμο-νής για μακρό χρονικό διάστημα, της επαγγελματικής άπασχό-λησης, της παιδείας κλπ. Κάθε τέτοια ομάδα χρησιμοποιεί μιā «διάλεκτο» πού δεν είναι διαφορετική από τό γενικότερο γλωσ-σικό σύστημα της κοινότητας, όμως έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τό δικό της «ύφος». 'Ετσι στο έσωτερικό μιās συγχρονικής κατάστασης της γλώσσας έπισημαίνονται οι δια-φορές πού μπορούν νά περιγραφούν και ν' αναλυθούν μέ βάση τήν άρχή της συγχρονικής μελέτης.

7. 'Η θέση της γλωσσολογίας σήμερα

Μέ τήν σειρά αυτή των όμιλών προσπαθήσαμε νά δείξουμε τήν πορεία του ανθρώπου νά μελετήσει μιā από τίς πιο παλιές και κύριες έκδηλώσεις του: τή γλώσσα. Ξεκίνησε από ένα

αίσθημα θαυμασμού γι' αυτό τό όργανο πού τόν καθιστούσε ίκανό νά έπικοινωνεί μέ τούς άλλους ανθρώπους κι' άκόμη μέ τούς θεούς, νά έκφράζει τίς σκέψεις και τά συναισθήματά του, νά επιδρά στους άλλους και νά ύφίσταται τήν επίδρασή τους. Τό θαυμάσιο, αυτό φαινόμενο, πού σέκεται τό έσχατο θεμέλιο τής κοινωνικής ζωής δέν μπορούσε νά μή κεντρίσει τήν ανθρώπινη έρευναικότητα, πού μέσα από αντιφάσεις και αντιθέσεις μπόρεσε νά βρεί τά στοιχεία πού τήν συναποτελούν, τήν οργανωμένη τάξη της και τή δημιουργική της δύναμη. Δίχως νά ύποτιμούμε τίς πολύμοχθες έρευνες τού παλαιού κόσμου πού πρώτος μπόρεσε νά καταστήσει, αυτό πού ήταν τόσο δεμένο μέ τήν ύποκειμενική ύπόσταση, αντικείμενο παρατήρησης και μελέτης, ό νεώτερος κόσμος κέρδισε τήν τιμή νά ύψώσει τήν έπιστήμη πού έχει «για μοναδικό σκόπό τή γλώσσα θεωρούμενη καθαυτή και για τόν έαυτό της». Μιά από τίς πιό μεγάλες και πιό σπουδαίες πνευματικές δραστηριότητες σ' όλόκληρο τόν κόσμο σήμερα είναι ή γλωσσολογία, μέ όλη τήν αυτόνομία της και τίς προεκτάσεις της σέ όλους τούς τομείς τών ανθρωπίνων έπιστημών. Καί ή σύντομη έκθεση μας πάνω στις Σχολές πού έχουν ως καθήκον τή μελέτη τών γλωσσών, τό μαρτυρεί. Τό παγκόσμιο αυτό ενδιαφέρον για τό γλωσσικό φαινόμενο πρέπει νά βρεί τήν ανάλογη ανταπόκριση και στό χώρο όπου άκούστηκε ή φωνή τού Αισχύλου μέ τό στόμα τού τραγικού Προμηθέα: «έξηϋρον αύτοίς, γραμμάτων τε συνθέσεις, μνήμην άπάντων, μουσομήτορ' έργάνων» (Προμηθ. 460-461). (σοφίστηκα, γι' αυτούς και τό συνταίριασμα γραμμάτων, μνήμη, πές, για τά πάντα, εφτάσσοφη και μουσομάννα).

ΤΕΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

1. Για τήν άρχαία «γραμματική» παράδοση, έκτός από τά ίδια τά έργα τών άρχαίων Έλλήνων συγγραφέων (Πλάτωνος Κρατύλος, Άριστοτέλους Ποιητική, τά έργα Διονυσίου τού Θράκα και Άπολλωνίου τού Δυσκόλου), βλέπε: M. Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles 1971² σ.σ. 3-13. J. Layons, *Linguistique Générale, Introduction à la linguistique théorique*, γαλ. μετ., Παρίσι, Larousse 1970, σ.σ. 7-17. - G. Mounin, *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Παρίσι, PUF, 1970 σ.σ. 21-119, όπου και πλούσια βιβλιογραφία. - O Ducrot - T. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Παρίσι Seuil, 1972 σ.σ. 64-67. - Arnaud et Lancelot, *Grammaire générale et raisonnée* (ή γνωστή ως *Grammaire τού Port-Royal*), νέα έκδοση 1969, μέ πρόλογο τού M. Foucault, - Κ.Α. Γεωργιάδη, *Η μελέτη τών Έλληνικών Άνθρωπιστικών Γραμμάτων*, Άθήναι 1964² σ.σ. 76-101.

2. Για τήν Ένδοξη γραμματική παράδοση και τήν επίδραση τής ανακάλυψης τής σανσκριτικής στή γλωσσική σκέψη: M. Leroy, δ.π. σ.σ. 17-57. - G. Mounin, δ.π. σ.σ. 120-217. - E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Παρίσι, Gallimard, σ.σ. 18-31. - B. Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Παρίσι, PUF 1972², σ.σ. 13-54. - J. Layons δ.π. σ.σ. 18-32. - F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Κριτική Έκδοση T. de Mauro, Παρίσι, Payot 1974, σ.σ. 13-19. -

3. Η γλωσσική θεωρία τού Ferdinand de Saussure, στό μετά τό θάνατό του (1913) έκδομένο έργο του: *Cours de linguistique générale*. Πρόκειται για τά μαθήματα πού έδωσε στό Πανεπιστήμιο τής Γενεύης στά χρόνια 1906-1907, 1908-1909 και 1910-1911. Τήν έκδοση τών μαθημάτων τού Δασκάλου έκαναν, μέ βάση τίς σημειώσεις τών μαθητών του, οι Ch. Bally και ΑΙ. Sechéaye στό 1916. Η τελευταία κριτική έκδοση τού *Cours* έγινε από τόν Έταλό Tullio de Mauro πού αναφέρουμε πιό πάνω και όπου δοσκεται πλήρης και έξαντλητική Βιβλιογραφία. Μπορεί, για τό έλληνικό κοινό, νά προστεθεί: Γ. Μπαμπινιώτου, *Νεώτερα Γλωσσολογία*, Άθήναι 1975, σ.σ. 32-45.

4. Για τή φωνολογική σχολή τής Πράγας: N. Troubetzkoy, *Principes de Phonologie*, γαλ. μετ. από τά γεγμ. τού J. Cantineau, Παρίσι, Klincksieck 1967, όπου αναπτύσσεται όλόκληρο τό φωνολογικό σύστημα, στειριγμένο στις αντίληψεις για τή συστηματικότητα τής γλώσσας τού F. de Saussure. - M. Leroy, δ.π. σ.σ. 79-88. B. Malmberg, δ.π. σ.σ. 120-154. G. Mounin, *La linguistique du XXe siècle*, Παρίσι, PUF, 1972 σ.σ. 97-110. - R. Jakobson, *Essais de linguistique générale*, γαλ. μεταφ. N. Ruwet, Παρίσι, Minuit, 1963, σ.σ. 103 κ.έ. - Άκόμη βλέπε τό συλλογικό έργο: *«Langage»* στήν *Encyclopédie de la Pléiade*, Παρίσι, 1963, σ.σ. 190-227. - A. Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Παρίσι, Ar. Collin, 1970² σ.σ. 61-100. Τού ίδιου, *Linguistique Synchronique*, Παρίσι, PUF, 1968. Τού ίδιου *Langue et Fonction*, Παρίσι, Denoël, 1969. Ένδιαφέρει τό κεφ. «Vers une syntaxe fonctionnelle» σ.σ. 59-93.

5. Η «γλωσσηματική» τού L. Hjelmslev αναπτύσσεται στά έργα του: *Prolégomènes à une théorie du langage*, γαλ. μετ. από τά όγγλικά τής Anne-Marie Léonard, Παρίσι, Minuit 1968. - Τού ίδιου, *Le langage* γαλ. μετ. από τά δανικά μέ πρόλογο τού J. Gréimas, Παρίσι, Minuit 1966. - Τού ίδιου, *Essais linguistiques*, Παρίσι, Minuit, 1971. - Έπίσης, M. Leroy, δ.π. σ.σ. 93-95. - B. Malmberg, δ.π. σ.σ. 210-237. - G. Mounin, *La linguistique du XXe siècle*, σ.σ. 126-136.

6. Γενικά για τήν άμερικάνικη γλωσσολογία: W.D. Whitney, *La vie du langage*, γαλ. μετ. 1875. - Ed. Sapir, *Le langage*, γαλ. μετ. τού S. Guillemin, Παρίσι, Payot 1967. Για τήν Κατανομική αντίληψη (distributionnalisme) τό έργο τού L. Bloomfield, *Le Langage*, γαλ. μετ. F. François, Παρίσι, Payot 1970. - Z.S. Harris *Methods in Structural Linguistics* University Press, 1957³. - B. Malmberg, δ.π. σ.σ. 238-281. - G. Mounin δ.π. σ.σ. 111-125. - Γ. Μπαμπινιώτου, δ.π. σ.σ. 41-44.

7. Για τή Γενετική και μετασηματιστική Γραμματική (*Grammaire Générative et transformationnelle*), βλέπε: N. Chomsky, *Structures syntaxiques*, γαλ. μετ. M. Braudéau, Παρίσι, Seuil 1969. - Τού ίδιου, *La linguistique Cartésienne* γαλ. μετ. E. Delanuoé και D. Sp-erber, Παρίσι, Seuil 1969. - Τού ίδιου, *Le langage et la pensée*, γαλ. μετ. L.J. Calvet, Παρίσι, Payot 1968. - Τού ίδιου, *Aspects de la théorie syntaxique*, γαλ. μετ. J. C. Milner, Παρίσι, Seuil 1971. - Έπίσης βλ. τίς αναλύσεις: M. Leroy, δ.π. σ.σ. 99-101. - B. Malmberg, δ.π. σ.σ. 264-272. - G. Mounin, δ.π. σ.σ. 189-224 - O. Ducrot-T. Todorov, δ.π. σ.σ. 56-63 και 293-316. - J. Layons, δ.π. σ.σ. 120-121 και 191-212. - Γ. Μπαμπινιώτου, δ.π. σ.σ. 45-58.

Φ.Α. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

* Η παρατιθέμενη σύντομη βιβλιογραφία είναι αυτή πού χρησίμεψε ως βάση για τή σύνταξη τών μαθημάτων.